

Kamran İmanov

Don bəzəyər də, ifşa edər də.
(*Servantes*)

**Qədim mətnlər və klassik mənbələr
erməniçilik saxtakarlıqlarını və
uydurmalarını ifşa edir
və ya
ermənilərin Qafqaz
avtoxtonluğu cəhdləri**

Bakı – 2019

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin sədri.

**Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik
saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya
ermənilərin Qafqaz avtoxtonluğu cəhdləri. Bakı, 2019**

Bu kitabça Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin İdarə Heyətinin sədri Kamran İmanovun Əqli Mülkiyyət Agentliyinin 19 aprel 2019-cu il tarixində “Ümumdünya Kitab və Müəlliflik Hüququ Günü” münasibəti ilə keçirdiyi “Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir” mövzusunda konfransda etdiyi çıxış sözü və “Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya ermənilərin Qafqaz avtoxtonluğu cəhdləri” adlı prezentasiya əsasında hazırlanmışdır.

© **Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi,
2019**

Mündəricat

Çıxış sözü	5
1. Keçmişdə hay-erməni müəlliflərinin yazılarında saxtakarlıq və uydurmalar	15
2. Keçmişdən gələn yalanların müasir «təsdiqləmə» cəhdləri	33
3. Torpaq uydurmaları və həqiqətlər	38
4. Tarixi uydurmalar davam edir	65
5. Yekun	71

Çıxış sözü

Hörmətli dostlar, xanımlar və cənablar!

Aprelin sonu ənənəvi olaraq, Kitab, müəlliflik hüququ və əqli mülkiyyətə aid əlamətdar günlərdir: 23 aprel UNESCO-nun «Ümumdünya kitab və müəlliflik hüququ günüdür» (Azərbaycanda bu tarix 1997-ci ildən başlayaraq, 23-cü ildir ki, qeyd olunur) və 26 aprel ÜƏMT-nin «Beynəlxalq əqli mülkiyyət günüdür» (Azərbaycan Respublikası Müəllif Hüquqları Agentliyi 2001-ci ildən başlayaraq, 19 ildir ki, qeyd edir). Həmin günlərdə keçirilən müxtəlif növ tədbirlər, görüşlər, masalar, konfrans və simpoziumların əsas məqsədi əqli mülkiyyət, müəllif-hüquq mədəniyyətinin dərinləşdirilməsinə dəstək verməkdən, biliklər cəmiyyətində əqli mülkiyyətin kreativlik və yenilikçilik amillərinin stimullaşdırılmasında əvəzedilməz əhəmiyyətini qabarıq göstərməkdən ibarətdir.

Ümumdünya Kitab və Müəlliflik Hüququ Günü'nün bu ilki 24-cü ildönümü UNESCO-nun qərarı ilə “Ədəbiyyatın və oxunun, qiraətin xüsusi əhəmiyyətinin qeyd edilməsinə həsr olunur. Bilik amili olan kitablar insanları ümumbəşəri tarix və ortaq irs ətrafında birləşdirir. Bununla yanaşı, kitablar müxtəlif mədəniyyətlərin, identikliklərin və dillərin xüsusiyyətlərinin açılmasına xidmət edirlər”. Bu da kitabların ikili əhəmiyyətini – ümumbəşəri mədəniyyətin və mədəni müxtəlifliyin daşıyıcısı olduğunu göstərir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Azərbaycan yeniləşir, qüdrətlənir, ölkəmizin nüfuzu beynəlxalq miqyasda artır. Cənab Prezident İlham Əliyevin iqtisadi islahatlar konsepsiyası yeni uğurlu nəticələr verir, Azərbaycan iqtisadiyyatında artım nümayiş olunur, 2019-cu ilin iki ayının nəticələri, həmin ilin yanvar-fevral aylarındakı ÜDM-in nəticələrinin 2018-ci ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 3% çoxdur, sənayenin isə qeyri-neft

sektorundakı artımı 15,5%-dir və dünya rekordu səviyyəsindədir. Bütün bunlar əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması istiqamətində inqilabi addımlarla müşahidə olunur. Minimum əmək haqqının, əmək pensiyalarının, bütün növ sosial müavinətlərin, təqaüdlərin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması və dövlət başçısı tərəfindən atılan digər addımlar böyük rəğbətlə qarşılanır. Cənab Prezident İlham Əliyevin Novruz bayramı münasibətilə xalqa təbrikindəki sözlərlə desək, «bizim iqtisadi gücümüz artdıqca sosial məsələlər daha geniş miqyasda öz həllini tapacaqdır...».

Xalqımız dövlət başçısının yürütdüyü siyasətə böyük dəstək verir. Fransanın «Opinion Way» şirkətinin sorğusunun nəticələri göstərir ki, vətəndaşların 80,1%-i ölkədəki mövcud ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi sabitliyin qorunub saxlanmasını cənab Prezident İlham Əliyevin ən uğurlu nəticəsi kimi dəyərləndirir, 85,1%-i isə son bir ildə görülən işlərə müsbət qiymət verir.

Heç də təsadüfi deyil ki, Dünya Bankının «Doing Business - 2019» hesabatında Azərbaycan 190 ölkə arasında 25-ci yere yüksəlib, 10 ən islahatçı dövlətlər sırasındadır. Bir sözlə, dövlət başçısının verdiyi mühüm qərarlar Azərbaycanın inkişafında yeni bir mərhələnin başlanğıcıdır.

Gələcəyi olmayan Ermənistan isə keçmişlə yaşayır, özü də mifomaniyadan gələn keçmişlə. Uydurma keçmişlə “canlandırmaq” məqsədilə özlərini Cənubi Qafqazın avtoxton sakinləri qismində dünyaya təqdim üçün terroru və terrorçuları da dəstəkləyirlər, istənilən saxtakarlıqlara, sağlam məntiqdən uzaq olan uydurmaya da gedirlər.

Tanınmış Rusiya tarixçisi və politoloqu, bugünkü konfransımızın qonağı Oleq Kuznetsozun sözləri ilə desək, “... cahillik, naşılıq ... istənilən erməni humanitar fikrinin vizit kartıdır. Buna görə də Ermənistanda müasir elmi

biliyə yox, aşkar nasist Tsexakron [Njde] nəzəriyyəsinin tövsiyələrinə uyğun olaraq, yaşamağa üstünlük verilir”.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Ənənəvi olaraq Ümumdünya Kitab və Müəlliflik Hüququna həsr olunan konfransımız «Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik uydurmalarını ifşa edir...» devizi altında keçirilir. Tarixə aid yalanlarla dolu müasir erməni müəlliflərinin kitablarının çoxsaylı olduğu halda, bunlar bir-birinə istinadən, həqiqətə uyğun olmayan «faktları» tirajlayır və bununla «ermənisayağı mənbə», yəni «dəlillər» sistemi yaratmaqdadır.

O ki qaldı böyük həvəslə istinad edilən qədim erməni mətnlərinə, onların əlyazmaları, orijinalları adətən tapılmır yaxud qat-qat sonrakı köçürmələr şəklində əksini tapmış olur. Bunların kökündə erməniçilik saxtakarlığı dayanır. Lakin məşhur Servantes demişkən, «Don bəzəyər də, ifşa edər də».

Bir misaldan başlayaq. Dünyanın ən zəngin arxivlərindən biri sayılan Sankt-Peterburq arxivində qədim erməni müəlliflərinin manuskriptlərinin tapılması müşkül bir işdir. 2003-cü ildə Sankt-Peterburqun 300 illiyinə həsr olunmuş «Сокровища академических собраний Санкт-Петербурга» kitabı çapdan çıxmışdı və kitabın tərtibatçı kollektivinin rəhbəri, milliyyətçə erməni olan prof. Yuriy Petrosyanın yazdığı kimi, minlərlə nüsxədə qorunub saxlanan erməni əlyazmaları çərçivəsində bir dənə də orijinal yoxdur, əksəriyyəti, 80%-ə qədər XVII-XVIII əsrlərə aid köçürmələrdir, bir neçəsi XIV-XV əsrlərdə köçürülənlərdir və bəlkə də onlardan birini XII əsrə aid etmək mümkündür. Erməni aliminin digər etirafına əsasən, bu arxivdə VII-XI əsrlərə aid olan türk orijinallarının sayı isə minlərlədir.

Bu mövzuya toxunaraq, ilk növbədə M.Xorenski (Movses Xorenatsi) haqqında bir neçə fikir söyləmək istədim.

Çıxışlarımda və yazılarımda dönə-dönə qeyd etdiyim, erməni tarixinin xrestomatiyasına çevrilən, erməni istorioqrafiyası tərəfindən danılmaz həqiqət kimi qəbul edilən və b.e. V əsrinə aid edilən, «erməni tarixinin atası» sayılan M.Xorenskinin «Haylar tarixi»nin uydurma nöqtəyi-nəzərindən maraqlı tarixçəsi vardır. Bu əsərə aid fırıldaqlar və saxtakarlıqlar kitabın adı, yazıldığı tarix, müəllifliyi, hətta tərcüməsi ilə də bağlıdır. Yazının orijinalı yoxdur və hansı dildə yazılıb – siro-aramey, yunan və ya qrabar, bəlli deyil. Yazıya istinadlar əsasən müasir erməni müəlliflərinə məxsusdur, özü də X əsrə qədər hay istorioqrafiyasında Xorenskinin adı çəkilmir.

Bir sıra alimlərin fikrincə, Xorenski adı altında anonim keşiş tarixçisi çıxış edir, çünki onun tərcümeyi-halı naməlum, saxta mənbələr əsasında yalnız 1858-ci ilin rus dilində olan nəşrində erməni mənşəli tərcüməçi N.Emin tərəfindən tərtib edilib. 1809-cu ildə rus dilinə tərcümə olunan nəşrdə (latın dilində 1736-cı ildə Londonda nəşr olunub) yazının adı «Ermənilər tarixi»nə, 1858-ci ildə isə «Armeniya tarixi»nə çevrilib və bununla da haylar – ermənilər haqqında tarix uydurulmuş Armeniya ölkəsi tarixi adına çevrilib.

Bununla belə, M.Xorenskinin ən böyük fırılдаğı İncil-dəki təftişlər və bununla İncilin erməni variantını təqdim etməsidir. Saxtakarlığın məkrli niyyəti «Xalqlar cədvəli»ndə Hayk və Armenak fantomlarının uydurması ilə və bu cədvəldə göstərilməyən şəcərə qollarını doldurmaqla hayları armenlərin əcdadlarına çevirmək, üstəlik sakaların, qədim türklərin soykökü ilə «qohumluq» yaratmaq idi. Nəticə etibarı ilə digər xalqların yaşayış ərazisinin mənim-

sənilməsi ilə onların tarixini də hay-ermənilər xeyrinə özününküləşdirməkdir (bax: «Erməni yadelli nağılları», Bakı, 2008; «Öz-özünü təkzib edən «erməniçiliyin müəllif hüququ», Bakı, MHA, 2015).

Heç də təsadüfi deyil ki, XVIII əsrin ən görkəmli tarixçilərindən olan Qibbon yazmışdır ki, «Xorenskidən yalnız digər qədim tarixçilərdə də olanları götürmək olar...».

Beləliklə, erməniçiliyin ən «sanballı» tarixi yazısı nəzərə çarpan dərəcədə saxtalaşdırılmış mənbə kimi çıxış edərək, digər uydurulmuş əsərlərə «yaşıl işıq» yandırmış oldu.

Hörmətli dostlar!

Əqli oğurluq ənənəsi davam edir və folklorun bir qolu – miflərin yaradılmasında ustalıq göstərən erməniçilik digər xalqların, xüsusən də biz azərbaycanlıların maddi və qeyri-maddi irsinə, torpaqlarına və mədəniyyətinə göz dikməkdən əl çəkmir, özününküləşdirmək, mənimsəmək, əqli oğurluq, saxtakarlıq və uydurma cəhdləri ilə çantasını «zənginləşdirir». Bunlar istər real siyasi həyatımıza, istərsə də keçmişə, tarixi hadisələrə aiddir.

Mifologiyaya əsaslanan «böyük torpaqlar» stereotipi qonşularına qarşı ərazi iddiaları, müxtəlif növ mifologemlərdən irəli gələn «böyük erməni mədəniyyəti», «sivilisasiyanın ilk erməni ocağı» mədəni oğurluqları erməniçilik təfəkküründə «təbiilik» və «legitimlik» qazandırır. Odur ki, Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqlarının boşaldılmasına, beynəlxalq normalarına uyğun yaşamasına məhəl qoyulmur. Odur ki, Azərbaycanın maddi və qeyri-maddi irsinin, mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi erməni ənənəsi davam edir. Üstəlik, erməniçilik tərəfindən hazırlanan ermənilərin «müstəsnalığı», «əzabkeşliyi», «xüsusi missiyası» uydurmalarından irəli gələn stereotiplər müasir erməni identikliyi formalaşdırır, yaradılmış mifolo-

gəmlər erməni siyasətçilərinin, xadimlərinin, alimlərinin, hətta kütlənin mövcud olan əxlaqına təsir göstərərək, çağdaş dünya quruculuğunun təməl daşı olan beynəlxalq hüququn tanınmasında maneələr törədir.

Hər bir xalqın, o cümlədən erməni xalqının özünə-məxsus tarixi var, millətin keçmişində baş verən olaylar, hadisələr, uğurlar və məğlubiyyətlər gerçəkliyinin ayrılmaz bir hissəsidir. Biz erməni xalqına qarşısı deyil, erməniçiliyə, sağlam olmayan dünyagörüşünü dəstəkləyən bədnam qonşularımızın millətçi müəllifləri ya da sifarişlə tutulmuş muzzdlu xaricilər tərəfindən yazılan yalan, uydurma və böhtanlar dolu kitablara və digər yazılara qarşı çıxış edirik. Xüsusən tarixşünaslığa aid bu növ əsərlərdə əsas leytmotiv ermənilərin Cənubi Qafqazda gəlmə yox, avtoxton millət olmasına və buradan guya itirilmiş torpaqlarla bağlı ərazi iddialarına qarşı çıxış edirik.

Erməni tarixinə nəzər salsaq, daim qeyd etdiyimiz kimi, millətçi hay-ermənilərin ölkə tarixini etnos tarixi ilə əvəz etməsi təsadüfi deyil. Bunun səbəbi keçmişdə «Armeniya» adlı dayanıqlı siyasi anlayışın yalnız olmamasında deyil. Dayanıqlı coğrafi anlayış «Armeniya» heç bir vəchlə erməniçiliyin iştahını ödəyə bilmir. Çünki bu coğrafi anlayış bir çoxlarının, o cümlədən türk etnoslarının yaşayış məkanı idi. Əgər M.Xorenskidə «Armeniya» anlayışı sayca vahidlərlə ölçülürdüsə, indiki erməni tarixçilərinin «Armeniya»larının sayı onlardır, o cümlədən ağız dolu söylədikləri «erməni dövlətçiliyinin Eçmiədzin dövrü» adlanan «Şərqi Armenia» da. Aydın ki, burada erməni dövlətçiliyinin məskəninə çevrilmiş Azərbaycanın tarixi torpaqlarından, Qərbi Azərbaycandan söhbət gedir. Millətçi erməni müəlliflərinin yazılarında miqrant olan ermənilərin yaşadıkları bütün torpaqlarda avtoxton, aborigen olduqları haqqında iddialar irəli sürülür. Odur ki, hay-erməni köçmələrinin tranzit olduqları ərazilərin tarixini yaz-

malı olurlar və belə tarixə miqrasiya nəticəsində yaşadıkları bütün coğrafi məkanları da daxil edirlər. Elə buna görə yazdıqları tarix «Armeniya tarixi» kimi qələmə verilmir, «Erməni xalqının tarixi» kimi də təqdim olunur.

Lakin erməniçilik bir şeyi unudur. Bu növ tarixi gəlmə etnosun xələfləri – törəmələri – alloxtonlar yazmış olurlar, halbuki, ərazidə köklü yaşayanlar – avtoxtonlar yaşadıkları ərazini tarixi Vətəni, doğma yurdu, əcdadlarının məkanı kimi təsvir edərək, ölkə tarixini yazırlar.

Eduard Errionun sözlərinə görə, «ənənə keçmişin uğurları, tərəqqisi deməkdir, bu günün tərəqqisi isə zaman getdikcə sabahın, gələcəyin ənənəsinə çevrilir». Bu həqiqətən belədir, lakin bu məşhur sözlərin Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənimsənilməsi erməni ənənəsinə aidiyyəti yoxdur.

M.Xorenskidən başlayaraq, «əzabkeş xalqın itirilmiş əraziləri» haqqında mifologemlər erməniçiliyin qonşularının torpaqlarına ərazi iddialarının revansist əsasını təşkil edir. Uydurulmuş «Böyük Armeniya» haqqında millətçi xülyalar isə daim öz saxta tarixinin formalaşdırılmasına və qonşularının tarixinin təhrifinə təkan verir. Söhbət açdığımız mifologemlər yalan səpələmək pragmatik funksiyası ilə yanaşı, erməniçilik aləmində daha vacib vəzifənin – növbəti mifoloji materialın yaranmasına zəmin yaratmaq məqsədini güdməkdədir.

Erməni qədim mətnlərinin bir xüsusiyyətinə diqqət yetirək.

Bəllidir ki, burada bir şablon – «qəhrəman xristian keçmişinə malik» və «düşmənlərin əhatəsinə düşən və incidilən qədim xalq» istifadə edilir. Bu isə yazılı erməni narrativlərindən dərslik və akademik nəşrlər vasitəsilə institusional tarixə çevrilərək, erməni etnosunun kollektiv yaddaşına həkk olunur və bu da dünya etnik mənzərə-

sinin qavranılmasında hazırki hay-erməni düşüncə tərzini müəyyən edir.

Tanınmış amerika mütəxəssisi, Harvard Universitetinin professoru R.Tomsonun fikirlərinə diqqət yetirək. Erməni narrativlərini dərinlən tədqiq etmiş bu alimin yazdığı kimi, «əvvəla, erməni tarixi narrativlərinin müəllifləri, adətən, kilsə ruhaniləridir və onların yazdıqları kilsə sifarişində hazırlanıb və kilsə vasitəsilə qorunub. İkincisi, ermənilərin tarixi yazılarında hadisələrin təsviri yox, onların xüsusi, seleksiyalı quruluşu təqdim edilir. Üçüncüsü, yazılar elan olunan zamandan qat-qat sonra əmələ gəlib və əsrlər boyu, XIX əsrə qədər, hay-ermənilər tərəfindən əlverişli olan əlavələr və dəyişikliklərə məruz qalıb».

Rusiyanın tanınmış etnoloqu V.Şnirelmanın «Войны памяти» adlı tədqiqatında yazdığı kimi, «müasir hay-erməni istorioqrafiyası «şanlı keçmişin» yazılı şablon və obrazlarına əsaslanır».

Digər məşhur rusiyalı politoloq S.Lurye öz əsərində («Армянская политическая мифология и ее влияние на формирование внешней политики Армении и Нагорного Карабаха») yazır ki, ermənilərin siyasi mifologiyası «dünya haqqındakı etnik mənzərəsinin bir hissəsidir, özü də, qeyd edirəm, şüursuz olan mənzərəsinin və etnosun gerçəkliyin, reallığın qavranılmasına və bu reallığa qarşı davranış qaydalarını müəyyən edir».

Bununla belə, şüursuz məhsul olan dünyanın erməni etnik mənzərəsindən fərqli olan, həm keçmişdə, həm də indiki zamanda erməni xalqının tarixi ilə bağlı yaradılan əfsanələr şüurlu halda uydurulur və konkret müəlliflərə məxsusdur, o cümlədən Qriqor Arsruni, Raffi, Leo, Mkrtiç, Xrimyan. Bu yazıçılar və publisistlər tarixi biliklərə qovuşmadan XIX əsrin axırlarında bir sıra tarixi mif və əfsanə yaradaraq, uydurma qəhrəmanlığı ön plana çəkmişlər.

Odur ki, tanınmış rusiyalı yazıçı Yuriy Pompeyevin səlist fikrincə, erməni zadəganlarının tanrı törəmli olduqları haqqında opuslar, böyük tirajlarla buraxılan uydurmaların Artaşes Arsruni kimi müəlliflərinin dərc edilməsi, Surən Ayvazyanın saxta tarixləri yer alır. Nəticədə «etnosun kollektiv yaddaşı süni yaradılan xülyalı keçmişin qəfəsinədir, gələcək isə gələcəyin yox, əksinə, keçmişin naminə təsəvvür edilir».

Bəli, məşhur yazıçı Flober demişkən: «...keçmiş bizi saxlayıb buraxmır və bu səbəbə görə gerçək bizdən vaz keçir».

Xüsusi qeyd etməliyəm ki, istər erməni müəlliflərinin qədim mətnlərinə, istərsə də tarixə dair çoxsaylı müasir müəlliflərin yazdıqlarına erməni və qərb, xarici tarixşünaslığın verdiyi qiymətlər köklü surətdə fərqlənir və bunun üzərində xüsusi olaraq, təqdimatımda dayanacağıq.

Hal-hazırda isə «erməni tarixinin atası» sayılan M.Xorenski haqqında söylənmiş iki fikrimlə kifayətlənəcəyəm. Bu sitat isə “Армянская средневековая литература”, 1986, Ermənistan Elmlər Akademiyasının rus dilində olan nəşrindən götürülüb: “... Xorenskinin əsəri ilk erməni tənqidi tarixdir və milli elmi-tarixi fikrin incisi və şah əsəridir...”.

Bu da məşhur tarixçi Avqust Karriyerin 1896-cı ildəki sözləridir: “Onun [Xorenskinin] məlumatlarına inanmaq – naşılıqdır. Verdiyi xəbərlərin əksəriyyəti uydurmadır”.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

İki ayağı üstündə duran həqiqətdən fərqli olaraq, yalan və uydurma bir ayağı üzərində durur və onun dayanıqlığı üçün növbəti yalana əl atılır.

Prezentasiyada keçmişdən gələn erməni müəllifləri Aqafangel, Yeğişe (Yelisey), Sebeosun yazdıqları, anonim “Erməni coğrafiyası”ndakı torpaq iddialarında, Eçmiədzinin yerləşdirilməsi haqqında yalan, uydurma və sax-

takarlıqlar silsiləsini, bu yalanları müasir təsdiqetmə cəhdlərini, o cümlədən İrəvan yaxınlığında tapılmış erməni çarlarının qəbirləri, Qarabağdakı uydurma Tigranakert şəhərinin qalıqları haqqındakı yalanlara qarşı sübut və dəlillər əsasında həqiqətləri gətirəcəyik.

Bununla yanaşı, qədim madaların – atropatların, sakaların qədim ərazilərinin Sisakan və Suinik adlı toponimləri altında özünüküleşdirmə cəhdləri, xüsusən bu toponimlərin türk mənşəyi haqqında lazımi məlumat veriləcək.

Nəhayət, müasir erməni tarixşünaslığındakı keçmişin və bu günün yalanlarını ört-basdır etməyə, malalamağa və “həqiqət” şəklində üzə çıxarmağa aid trend və tendensiyalara tanınmış xarici alimlərin dili ilə layiqli qiymət veriləcəkdir.

Gətirilən məlumatlar araşdırmanın əsas məqsədinə – Cənubi Qafqazda ermənilərin avtoxton olmamasına və bununla bağlı Azərbaycanın Naxçıvan, Qarabağ, Zəngəzur və Göyçə mahallarının tarixi və bugünkü torpaqlarına olan iddiaların ifşa olunmasına aiddir.

Bu gün bir çox maraqlı təqdimatlar eşidiləcək.

Hörmətli dostlar!

Cənab Prezident İlham Əliyevin Yeni Azərbaycan Partiyasının VI qurultayında söylədiyi nitqdə qeyd etdiyi kimi: «... biz tarixi torpaqlarımızı da unutmamalıyıq və unutmuruq. Bu da gələcək fəaliyyətimiz üçün istiqamət olmalıdır, necə ki, biz bu gün də bu istiqamətdə iş görürük. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Zəngəzur, Göyçə mahallarıdır. Bunu gənc nəsil də, dünya da bilməlidir...».

Dövlət başçımızın tapşırıq və tövsiyələrini əsas götürərək, hamıya milli işimizdə uğurlar arzulayıram.

Diqqətə görə təşəkkürümü bildirirəm.

Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməniçilik saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya ermənilərin Qafqaz avtoxtonluğu cəhdləri

Don bəzəyər də, ifşa edər də.
(*Servantes*)

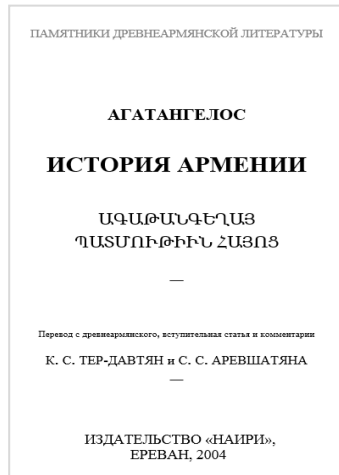
1. Keçmişdə hay-erməni müəlliflərinin yazılarında saxtakarlıq və uydurmalar

1.1. Aqafangel.

İlk erməni tarixçisi Aqafangel və onun xristianlığın qəbul edilməsinə aid III-IV əsrlərdəki hadisələr haqqında yazdığı «Ermənilərin tarixi»ndən başlayaraq.

Erməni tarixçilərinin yazdıqlarına görə, Aqafangel xristianlıq qəbul edilən zaman erməni çarı Trdatın şəxsi katibi olmuşdur. Bu mənbəyə ermənilərin akademik nəşrinin verdiyi qiymət belədir: «...həqiqi tarixi faktları agioqrafik materialla birgə, ... əfsanələr..., həmçinin xalq rəvayətləri... istifadə edərək, [müəllif] vahid və tam əsər yaradıb» («Армянская средневековая литература», АН Арм. ССР, Ер., 1986).

Bu işə tanınmış qərb alimlərindən biri, məşhur R.Tomsonun rəyi: «Yazı yalnız ona görə yox ki, yaddaşda olan qeyri-müəyyən ənənənin və uydurma əfsanənin

qarışıqdır, tapmacalı görünür. Yazı bir neçə dildə, müxtəlif redaktə olunmuş variantlarda olduğu halda, onların bir çoxu mövcud erməni versiyası ilə uyğunlaşmır» [R.W.Thomson “Introduction in Agathangelos: History of the Armenians”, London, Harvard University. Press, 1978].

Xüsusi qeyd etməliyəm ki, Aqafangelin (IV ə. əvvəlləri) tarixi ilk və əsas yazıdır ki, müasir erməni istorioqrafiyası onun vasitəsilə Van gölü ətrafındakı Ayrarat vilayətini indiki Cənubi Qafqazdakı Ararat vadisi və İncildəki Araratı indiki Ağrıdağ (Masis dağı) ilə uyğunlaşdırıb irəli atmışdı. Bununla da Yuxarı Mesopotamiya ilə sərhədləşən Tavr dağlar silsiləsi ətrafındakı Anadolu ərazisi Cənubi Qafqaza istiqamətləndirilərək, sürüşdürülmüş və VII əsrin erməni tarixçiləri Sebeosun, Ananiya Şirakatsinin söyləri və istinadları nəticəsində həmin saxtakarlıq və uydurma daha da dərinləşdirilmişdir. Uydurmanın aydın və konkret məqsədi – Qərbi Azərbaycan ərazisində hay-ermənilərin avtoxtonluğunu və Eçmiədzinin ilk erməni kilsəsi kimi Van gölü ətrafında deyil, müasir Ayrarat vilayətində yerləşməsini «əsaslandırmaqdan» ibarət idi.

Bu «tarixi əsərdən» belə çıxır ki, Qriqorian kilsəsinin banisi «Nurlandırıcı Qriqori» ilk erməni xristian ocaqlarını – Eçmiədzini indiki Yerevan ətraflarında təsis etmiş və burada xristianlığın ilk qurban müqəddəslərinin qəbirləri yerləşdirilmişdir. Lakin bu tarixi yalan digər qədim erməni tarixçisi Bizanslı Faust (Бузанд Фавстос) tərəfindən ifşa edilir. Bizanslı Faustun yazdığına görə, xristianlığın ilk qurbanlarının qəbirləri İrəvan xanlığının ərazisində deyil, Korduk-Korduena vilayətində, yəni Van gölünün cənub və qərb ətrafındakı Taron vilayətinin Aştişat məntəqəsində yerləşir. Özü də xristian adətinə əsasən, bu dini qəbul edənlər xaç suyuna çəkilməli idilər və bu, Fərat çayında baş vermişdi. Dəfələrlə yazdığımız kimi, əgər Eçmiədzin

indiki yerində təsis edilmişdisə, onda iki addımlığında yerləşən Arazın sularında yox, həftələrlə yol qət edib, Kiçik Asiyadakı Fərat çayının sahillərinə yol açmağın nə mənası var idi? Üstəlik, necə ola bilər ki, baş kilsə Cənubi Qafqazda olduğu halda kilsə yeparxiyaları yalnız Kiçik Asiyada yerləşmiş olub?

Taron vilayəti

Mənbə:

https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BD#/media/File:Armenian_regions-expansion_of_the_House_of_Mamikonian.gif

Nəticədə belə qənaətə gəlmək olur ki, hay-ermənilərin bugünkü Eçmiədzindən başlayaraq, bütün müqəddəs yerləri erməni kilsəsinin orta əsrlərdəki fırıldayıdır və Aqafangelin «tarixi əsəri» də orta əsrlərin sonundakı yazılı saxtakarlığıdır.

Həqiqi Eçmiədzinin Van gölü yaxınlığında və əslı Ayrarat vilayətinin və Ararat dağının Korduk ölkəsində, Kiçik Asiyada yerləşdiyini erməni tarixi etirafları ilə yana-

şı, İncil ənənəsi və müqəddəs Qurani-Kərim, antik tarixçilər Yevseyiy Kesariyski, Beros, Al. Poligistor, İ.Damaskin, İosif Flaviy, həmçinin bir çox orta əsr ərəb müəllifləri də təsdiqləyir.

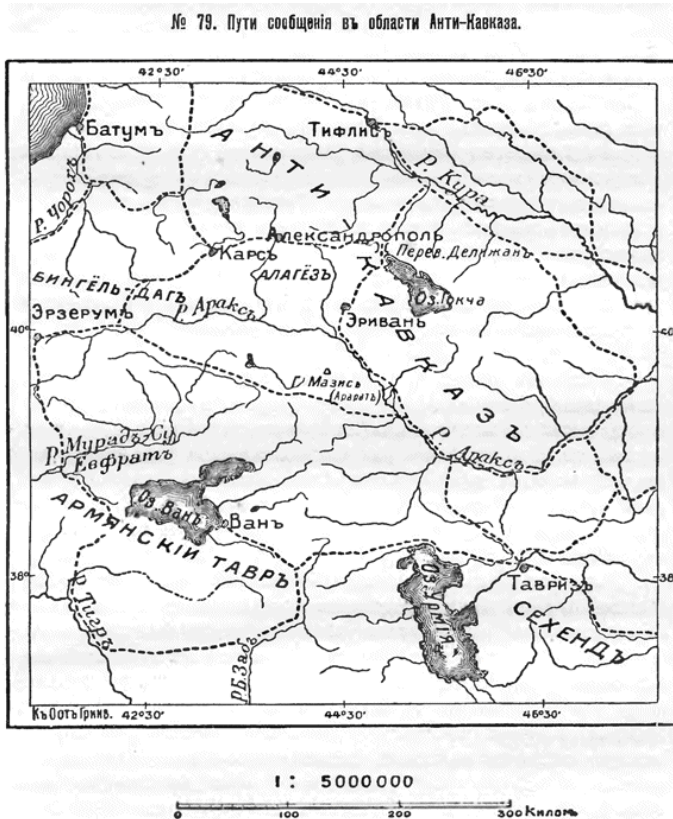
Bir sıra sonrakı Avropa, sovet tədqiqatçılarının, o cümlədən tanınmış şərqşünas akademik A.P.Novoseltsevin əsərlərində bu saxtakarlıqlara xüsusi işarə verilmişdir. Akademik Novoseltsevin yazdığına görə, yanlışlığın kökü İncildəki Ararat dağının müasir Ağrı-dağ (Masis) dağı ilə əvəz edilməsindədir. Alimin fikrincə, İncildə «Ararat» dağı yox, «Ararat dağları»ndan bəhs edilir və həmin dağlar Van ətrafındakı dağlara aid edilirmiş, hansılar ki, sonradan «Erməni yaylası» («Армянское Нагорье») adı ilə tanınmağa başladı (А.П.Новосельцев «О местонахождении «библейской горы Аарат»). Tanınmış alimin əsərindən bilavasitə yazıldığı rus dilində sitat gətirim: «...нигде и никогда в древнеармянской литературе гора Масис [Аğrı-dağ] не связывалась с библейским Ааратом. Наоборот, древнеармянские переводчики Библии, переводившие ее с текста Септуагинты, но знакомые и с сирийским переводом, и с древнееврейским оригиналом памятника, библейский Аарат с Масисом [Аğrı-dağ] не отождествляли..., древнеармянские переводчики не заменяли термин «Урарту» с термином «Армения», а если и заменяли название «Ааратские горы», как, например, в Библии (Септуагинта), то не на Масис [Аğrı-dağ], а на «горы Армянские».

Göründüyü kimi, qədim erməni ədəbiyyatında və İncili tərcümə edən erməni tərcüməçiləri İncildəki Araratı və Ağrı-dağı uyğunlaşdırmırdılar. Xristian ədəbiyyatında həmin uyğunlaşdırma yalnız XIII-XIV əsrlərdən sonra baş vermişdi və bu andan başlayaraq dəyişikliklər erməni ədəbiyyatında da öz əksini tapmışdı. Bu nəticə çox əhəmiyyətlidir, çünki «qədim»

erməni əsərlərində Ararat dağının müasir Ağrı-dağla, Van ətrafındakı həqiqi Ayrarat vilayətinin isə Strabonun Araksena adlandırdığı Cənubi Qafqazdakı müasir Ararat yaylası ilə uyğunlaşdırılması göstərir ki, bu əsərlər qat-qat sonrakı dövrlərdə saxtakarlıq yolu ilə əmələ gəlmişdi. Bunların sırasına az sonra söhbət açacağım «Erməni coğrafiyası» (Sebeosun müəllifliyi ilə verilən anonim əsər), həmçinin Lazar Parbetsinin, Aqafangelin və s. müəlliflərin kitabları aid edilir.

Beləliklə, İncildəki «Ararat dağları» öncədən Avropa istorioqrafiyasında Tavr adlandırılaraq, Qafqazdan kənar, Kiçik Asiyanın cənub hissəsində, Van gölü yaxınlığında lokallaşmış və indiki coğrafi mənbələrdə müasir «Erməni yaylası» kimi təqdim olunmuşdur. Hay-erməni təsiri altında olan alman geoloqu Abixin «Erməni yaylası» coğrafi məkanının «icadından» sonra ermənilərin söyləri nəticəsində həmin yayla addım-addım xəritələrdə cənubdan şimala sürüşdürülməyə, yaylanı göstərən işarə və göstəricilər isə Cənubi Qafqaz ərazisinə dırmaşmağa başladı. Məsəl üçün, məşhur Brokhauz-Efronun ensiklopedik lüğətinə və tanınmış coğrafiyaçı və tarixçi E.Reklünün verdiyi xəritələrə baxmaq kifayətdir.

E.Reklünün xəritələrində «Erməni yaylası»

Mənbə:

Jan-Jak Elize Reklü. «Ümumi coğrafiya. Yer və insanlar»:
I cild, Brokhaus-Efron nəşriyyatı; 1906

Həmçinin tanınmış tarixçi İ.Dyakonovun «Qədim Yaxın Şərq» xəritəsinə istinad etsək, görərik ki, «Erməni yaylası» Fərat çayının qərbindən Van gölünün şimal və şimal-şərq sahillərinə qədər uzanır. Lakin erməni tarixçisi S.T.Yeremyanın xəritəsində İ.Dyakonovun lokallaşdırdığı

«Erməni yaylası» nəzərə çarpan dərəcədə Cənubi Qafqaza çatmaq üçün Van gölündən şimal istiqamətə yönəldilir.

Nədir erməni xəritə manipulyasiyasının məqsədləri? Əslində bu «əməliyyat»ın nəticəsində müasir Ağrı-dağ (Ararat) yaylanın mərkəzinə oturdulmalı idi, lakin bu alınmır və Ağrı-dağ (Ararat) vur-tut yaylanın şimal-şərq hissəsində yerini tapmış olur. Erməni saxtakarlıqlarını törədənləri bu ziddiyyətə sakitləşdirə bilmədiyi üçün yeni saxtakarlığa əl atılır. Çünki Bizanslı Faust tərəfindən lokallaşdırılan Ayrarat ölkəsi Van gölünün cənubundan şimala, indiki Cənubi Qafqazdakı Ararat ərazisinə elə yaxınlaşmalıdır ki, yaradılmış indiki Ermənistan Respublikasının torpaqları ilə üst-üstə düşsün. Növbəti saxtakarlığı həyata keçirmək məqsədilə yeni yalana addım atılır və qədim ədəbiyyatda əksini tapmış, nisbətən kiçik inzibati vahidi – «qavarı» ərazi bölgüsündə böyük Ayrarat diyarına çevirməklə, Ayrarat torpaqları Cənubi Qafqaz ərazisinə çatdırılır. Bununla da Cənubi Qafqazdakı Azərbaycanın tarixi qərb torpaqları, o cümlədən İrəvan, Sisian-Zəngəzur, Qarabağ və Gəncə torpaqları hay-ermənilərin guya «ata yurdu» olan «Şərqi Ermənistan»a, hay-ermənilər isə Qafqazın avtoxton xalqına çevrilir. Üstəlik, Eçmiədzinin də saxta yerləşdirilməsi öz həllini tapmış olur və müasir erməni tarixi ədəbiyyatında böyük iftixarla səsləndirilən «yeni dövr» – «Eçmiədzin dövrü» təsbit edilir.

«Erməni yaylası»

Мənbə:

Qafqazın topoqrafik xəritəsindən
https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Caucasus_topographic_map-ru.svg#/media/File%3ACaucasus_topographic_map-ru.svg

Мənbə:

[Армения в прошлом и в настоящем.АМ](https://ok.ru/sj2357811/topic/67163011298724)
<https://ok.ru/sj2357811/topic/67163011298724>

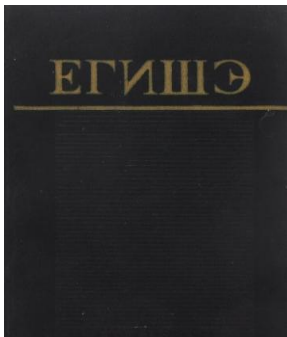
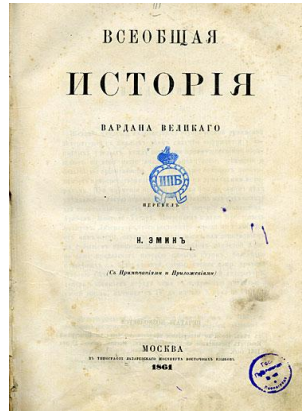

1.2. Yeğişe.

Növbəti tarixi saxtakarlığa keçərək, V-VI ə. aid edilən erməni tarixçisi Yeğişenin (Yelisey) «Vardan və erməni müharibəsi haqqında» əsəri üzərində dayanırıq. Bu əsərdə V əsrin hadisəsi – Vardan Mamikonyanın rəhbərliyi ilə Sasanilərə qarşı üsyandan bəhs edilir.

Öncə erməni institusional mənbələrinin bu yazıya olan qiymətləndirilməsi haqqında: «Yeğişenin əsəri – müasirin baş verənləri öz gözləri ilə müşahidə etdiyi inandırıcı, tarixi, ilkin mənbədir və hadisələr burada məntiqli, səbəb-nəticə ardıcılığı ilə öz əksini tapır...» («Армянская средневековая литература», АН Арм. ССР, Ер., 1986).

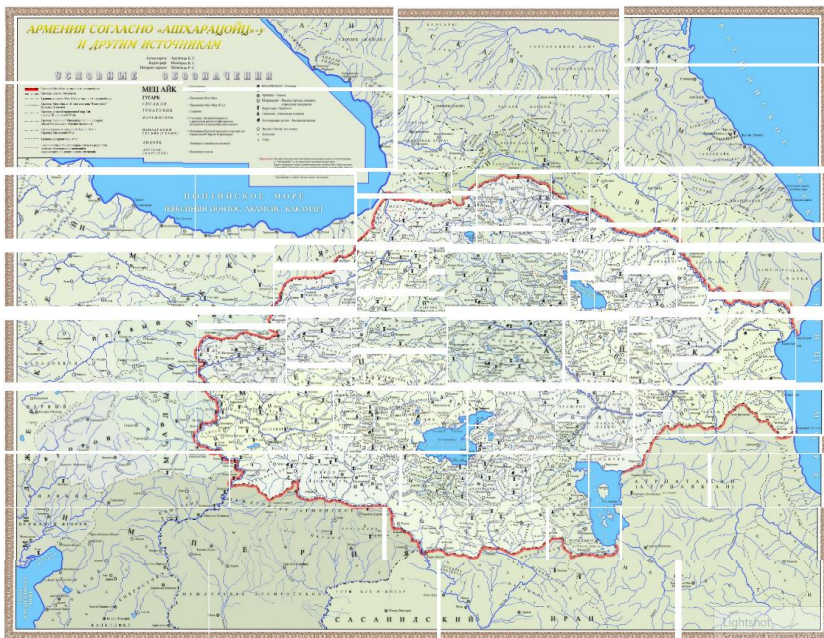
Qərb alimlərinin mövqeyi isə aşağıdakılardır: «Yeğişe söyləyir ki, onun hekayəsi Armeniyadakı hadisələrin şahidinin müşahidəsinin yazıya alınmasıdır... Lakin bu fikir öz-özlüyündə qəbul edilməzdir. Məsələ ondadır ki, özünü müşahidəçi qismində təqdim etmiş digər insanların tarixləri daha sonrakı məhsul kimi qəbul edilib..., inandırıcı deyil ki, Yeğişenin tarixi 6 əsrdən öncəki olsun...» («Elishe. History of Vardan and the Armenian War».

Trans. Robert W.Thomson. Cambridge, Harvard University Press, 1982).

Qeyd etməliyəm ki, bu kitabın rus dilində iki variantı mövcuddur: ilk tərcümə P.Şanşiyev tərəfindən hazırlanıb və 1853-cü ildə dərc edilib, ikincisi isə Orbeliyə məxsusdur, dərc olunma tarixi 1957-ci ildir. Lakin bu kitabların müqayisəsi göstərir ki, bunlar vahid orijinalın müxtəlif tərcümələri deyil, bir-birindən kəskin surətdə fərqlənən müxtəlif kitablardır. **Belə şəraitdə yazılan hansısa həqiqətdən söhbət açmaq mənasızdır, hamısı orta əsrlərin sonunda saxtalaşdırılmış uydurmалardır.**

1.3. Anonim «Erməni coğrafiyası».
Növbəti «qədim erməni mənbəyi» - «Erməni coğrafiyası»dır – Aşxaratsuyts-dır.

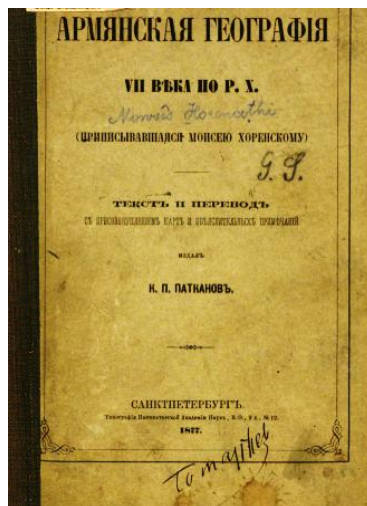

Mənbə:

http://www.bvahan.com/armenianway/great_armenia/main_rus/maps_rus/map_rus.htm

Əslində anonim əsərdir, VII əsrdə yazıya alınması nəzərdə tutulur. Öncədən məşhur erməni tarixçisi Patkanov və digərləri bu əsərin müəllifliyini M.Xorenskiyə aid etmişlər. İndi isə armenoloqlar yazının Ananiy Şirakatsiyə məxsusluğundan bəhs edirlər.

Bir neçə səbəbə görə, bu kompilyasiya xarakterli əsər XIV ə. öncəki vaxtlara aid edilə bilməz. Əvvəla ona görə ki, onun ən erkən əlyazmaları XVII ə. II yarısına aiddir. Saxtalaşma özünü Arməniyaya aid olmayan ərazilərin erməni torpaqları qismində təqdim edilməsindən irəli gəlir, belə ki, nəticədə klassik Armeniya ərazisi Sasani İran ərazisindən də böyük göstərilmişdir.

Uydurmanın hazırlanmasının əsas səbəbi qədim Ayrarat vilayətinin bugünkü Ararat vadisi ətrafında lokallaşdırılmasından ibarətdir. Məkrli məqsəd dəyişməmiş qalır – hay-ermənilərin Cənubi Qafqazın avtohton əhalisi olması cəhdindən irəli gəlir.

Çox güman ki, saxtalaşma mxitaristlər dövründə – XVII-XVIII ə. işıq üzü görüb və burada göstərilən ərazi ermənilərin məkrli məqsədi olan və ötən əsrin əvvəllərində yaradılması planlaşdırılan Ararat Respublikasının hipotetik ərazisi ilə üst-üstə düşür. Bu növ saxta «tarixi sənədlər» erməniçiliyin Azərbaycana və Türkiyəyə qarşı irəli sürülən ərazi iddialarının tarixi əsaslandırılması məqsədilə uydurulurdu. Və yenə də nəticə etibarilə məqsəd – hay-ermənilərin Cənubi Qafqazda qədimdən yaşayan xalq kimi təqdim edilməsi cəhdidir.

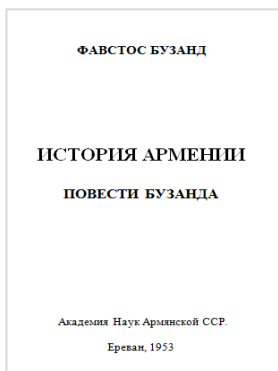
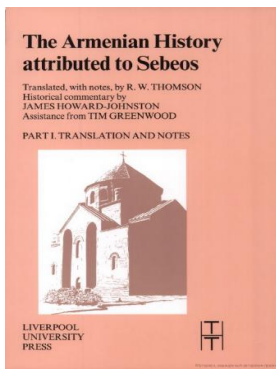
1.4. Sebeos.

Növbəti «qədim erməni tarixçisi» Sebeosun yazdıqlarıdır.

Sebeos VII ə. müəllifi kimi erməni tarixşünaslığında qəbul edilib. Müəllif öz əsərində Mamikonlu (əslində Mamqunlu) boyunun Armeniyaya gəlməsi haqqında bəhs edir, lakin M.Xorenskidən fərqli redaksiyada. Bu fərqlin üzərində dayanmadan, daha vacib hesab etdiyimiz bir məqama diqqət yetirək.

Kitabda iki uydurulmuş yazı vardır. Birincisi, Qarabağda olan Tigranakert şəhəri və ikincisi, ərəb xilafəti dövründə İrəvan haqqında qeydlər. Həmin saxtalaşdırılmış hadisələr haqqında sonrakı kompilyativ «əsərdə» orta əsrləri tədqiq edən tarixçilərin müraciətləri və istinadları nəzərə alınaraq, onun birdən işıq üzü görməsi haqqında fikirlərlə bölüşmək istərdik.

Əvvəla bu əsərin yeganə əlyazması birdən-birə 1840-cı ildə erməni yepiskopu O.Şaxatuni tərəfindən tapılmış olub, özü də əlyazmanın Sebeos tərəfindən yazılmasına heç bir işarə yoxdur. Şaxatuni əlyazmanı «tədqiq» edərək, qərar verib ki, bu «əsər» Sebeosun itirilmiş əlyazmalarındadır. Yazının Sebeosa aid edilməsi çoxlu şübhələr doğurur. Əvvəla ona görə ki, bu nə M.Xorenskinin, nə də Bizanslı Faustun yazdıqlarına uyğun deyil. Ən vacibi isə odur ki, Mamikon (Mamqun) soyunun əcdadları Çen çarına qarşı müharibə aparmamışdılar. Bunu M.Xorenski təsdiqləyir, hətta Faust, öz növbəsində, Ərsaklı çara Mamikonlunun Çen ölkəsini tərk etməsini qarşılaşmasının yaranmaması səbəbi ilə izah edir. Odur ki, Sebeosun Mamik, Konak haqqındakı və Çenistanda aparılan müharibə ilə bağlı hekayəti sonradan uydurmadır.

Erməni tədqiqatçıları da bu qənaətə gəlmişlər. Belə ki, erməni mütəxəssisi Q.Abqaryan Sebeosun müəllifliyini şübhə altına alaraq, anonim yazının böyük parçalarının XI əsrdə digər əsərlərdən kompilyasiya yolu ilə köçürülüb təqdim edilməsindən söz açır (Г.В.Абгарян «История Себеоса» и проблема анонима», Изд. АН Арм. ССР, Ер., 1965).

Yalançı əsər, üstəlik, tarixi savadı olmayanlar tərəfindən irəli sürülüb. Belə ki, yazıda «Armeniya» toponimi «Hayastan» şəklində işlənir, halbuki bu formada «Armeniya»nın işarəsi erməni dilli ədəbiyyatda yalnız XVII-XVIII əsrlərdən sonra gündəmə gəlib və o da bəllidir ki, erkən müəlliflər tərəfindən həmin toponim «Hayk» şəklində istifadə

edilirdi. Digər saxtalaşmaları və xronoloji uyğunsuzluqları kənara qoyaraq, iki aldatmaya xüsusi şərh verək.

Ərəblərin 646-cı ildəki basqını ilə bağlı Ayrarat vilayətinin guya İrəvan şəhərinin yanında olması göstərilir. Bəllidir ki, Azərbaycan şəhəri İrəvan 1520-ci ildə yaranıb və adı Rəvan-xan ilə bağlıdır və bu dövrdən öncə şəhərin adı heç bir tarixi mənbələrdə yada salınmır. Üstəlik, digər qədim erməni yazıları da bunu təsdiq edir. Belə ki, daha etibarlı erməni mənbəyi olan Levondun (VIII ə.) yazılarında ərəblərin yürüşü zamanı nə Ayrarat, nə də İrəvan haqqında bir kəlmə yoxdur, ancaq ərəblər tərəfindən Naxçıvanın işğalı haqqında bəhs edilir.

Digər aldatma Qarabağ Tıqranakerti ilə bağlıdır, özü də saxta mətndə Tıqranakert «digər Tıqranakert kimi» qələmə verilir. Bugünkü Qarabağ Tıqranakerti ilə bağlı hayküy bu saxta mənbədən qaynaqlanır (bax, az sonra).

Amma zəngin Bizans mənbələrində ərəblərlə bağlı hadisələr qeydə alınaraq, Qardmandakı (Girdiman) Tıqranakert haqqında heç bir xatırlatma yoxdur, hətta qədim erməni dilindəki heç bir mənbə «Qarabağ Tıqranakerti» adlanan şəhər haqqında işarə vermir. Ən maraqlısı «digər Tıqranakert» söz birləşməsi ilə bağlıdır. Məsələ onda-dır ki, əslində Fərat çayı yaxınlığında olan Tıqranakert Sebeosun dövründə artıq torpaq üzərindən silinmişdi. Bu şəhər qısa bir müddətdə mövcud olmuş və eramızdan əvvəl Tıqran dövrünə aiddir, bir neçə yüz illərdən sonra onun haqqında məlumatlar hay-erməni yaddaşından silinmiş və bu səbəbdən bizim eramıza aid olan qrabar mətnlərində şəhər haqqında heç bir bilik verilmir.

Bir sözlə, yalançı, anonim Sebeosun yalanları sonrakı illərdə hazırlanan saxtalaşmadır və onun məqsədi – nəticə etibarı ilə yenidən hay-ermənilərin Qafqazda avtoxton olmaq cəhdi ilə bağlıdır.

1.5. Eçmiədzinin yerləşməsi haqqında.

Bu hissənin sonunda bir daha Eçmiədzinin saxta olaraq ilk erməni-qriqorian kilsəsi kimi Cənubi Qafqazda yerləşməsi məsələsinə və onunla bağlı fırıldaqclar və uydurmalar haqqında əlavə məlumat vermək istərdim.

Yalanların ifşa edilməsi ona görə vacibdir ki, hay-ermənilərin Qafqazda avtoxton olmaqla yanaşı, Eçmiədzinin bu torpaqlarda ilkin kilsə kimi yerləşməsi hayların guya bu ərazidə ən azı IV əsrdən başlayaraq yaşamasına dəlalət edir.

Bəllidir ki, Eçmiədzin taxtı 1441-ci ildə Cahan şah Qaraqoyunlu tərəfindən təsis edilmişdir və bunu tutarlı tarixi faktlar təsdiqləyir. XIII əsrin, yəni taxtın təsis edilməsindən öncə, alban müəllifi Kirakos Qandzaketsi nə Eçmiədzin, nə baş kilsə, nə də ilk din qurbanları Qayane və Ripsime haqqında hipotetik Eçmiədzindəki fəaliyyətlərindən məlumat vermir. Qandzaketsi Trdat, Nurlandırıcı Qriqor və digər kilsə patriarchlarından ətraflı məlumat verərkən, sadəcə olaraq bu torpaqlarda Eçmiədzinin olmaması səbəbindən bu mövzuya toxuna da bilməzdi.

Bundan başqa Qandzaketsi yazır ki, müqəddəs Qriqor 13 il Xorvirab monastırında yaşayandan sonra Armeniyanı xaça gətirmişdir. Erməni təbliğat maşını isə Qriqorun Artaşatda olan Xorvirab monastırının zirzəmisində 13 il yatandan sonra Armeniyanı xristianlığa qovuşdurmuşdur. Bəs bu həqiqi Xorvirab harada yerləşir, özü də bu zirzəmidir, yoxsa yaşayış məntəqəsi?

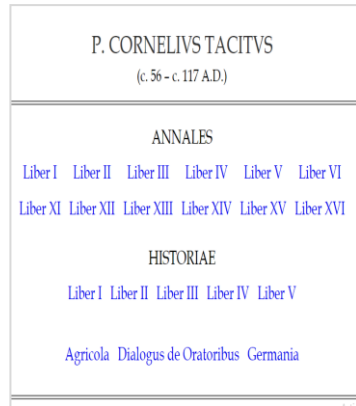
Zirzəmi üzərində inşa edilən XVII əsrin monastırı Xorvirab hal-hazırda da mövcuddur. Monastır keçmiş türk kəndi Aşağı Vədi yaxınlığında, Qəmərli rayonunda yerləşir. Uydurmadan yaranan ziddiyyəti ört-basdır etmək üçün 4 sentyabr 1945-ci il tarixində keçmiş türk kəndinin adını Artaşata çevirdilər. Bununla da Ermənistana gələn

turistlərə və ermənilərin özlərinə bu saxta yerin Nurlandırıcı Qriqori ilə bağlılığının olmasını isbat etməyə çalışırlar.

Lakin tarixdən bəllidir ki, Artaşat, yəni Artaksada e.ə. II əsrdə pers köklü Armeniya çarı Artaksi (Artaşes) tərəfindən təsis edilib və tikilib və Roma tarixçisi Tasit (I-II ə.) tərəfindən verilən məlumata görə, b. e. 50-ci illərində Roma sərkərdəsi Korbulon onu tam dağıdıb. Hadisə romalılarla Armeniyada hökmranlıq edən parfiyalılar (Böyük Ərsaklar) arasında savaş zamanı baş vermişdi (o zaman Armeniyanın çarı Tridat (Böyük Ərsaklar (Parfiya) çarı Volozegin qardaşı) idi) (Publi Korneli Tasit. «Annallar»). Bu isə o deməkdir ki, Qriqori dövründə bu yerlərdə Artaşat mövcud ola bilməzdi və təbii olaraq, Artaşatın yaxınlığında Xorvirab da uydurmanın nəticəsidir.

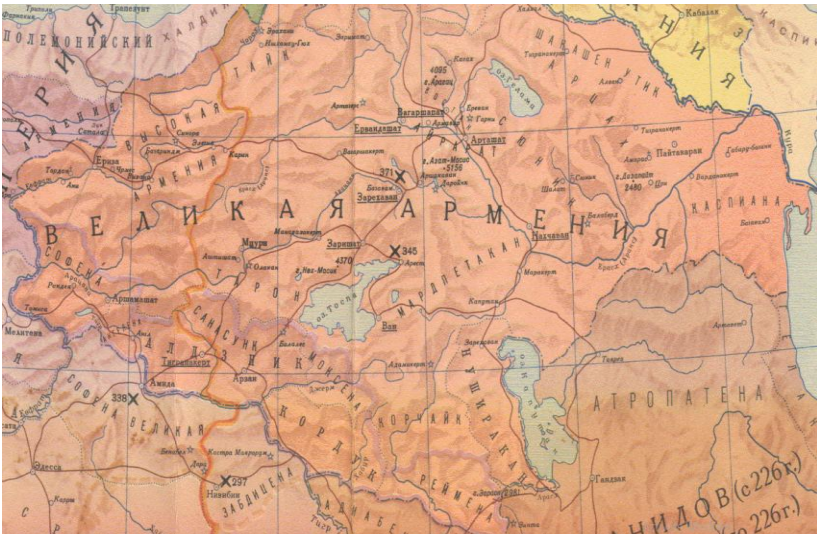
Beləliklə, dünyaya yayılan qeyd etdiyimiz bu süjetlər ağ yalandır. Kirakosdan başqa erməni müəllifləri Levond (VIII ə.), Yeğişe (VI ə.) öz əsərlərində bu cür hadisələr haqqında heç bir şey yazmayaraq, dediklərimizi təsdiqləyirlər.

Ən maraqlısı isə odur ki, Eçmiədzin (Valarşabad) tarixi Sakasena (Sisakan) vilayəti ərazisində yerləşdiyi halda, Çen, yəni türk mənşəli olan XIII-XIV ə. müəllifi İstefan Orbelyan (Orbeli) həmin hadisələr haqqında heç bir məlumat vermir. Orbelinin «Sisakan ölkəsinin tarixi» kitabında Tatev monastırından, apostol Varfolomey tərəfindən təsis edilən Ordubad kilsəsindən, Varfolomeyin şagirdi Lusikin dəfn edildiyi yerdə tikilən Vanand kilsəsindən, Albaniyada Nurlandırıcı Qriqori tərəfindən Amaras kilsəsinin tikilmə-

sindən və s. bəhs edilir. Hətta Orbeli göstərir ki, Gürcüstanda və Albaniyada kilsələrin təsis edilməsindən sonra Nurlandırıcı Qriqori Sünikdə (Sisakanda) yerləşən Valarşabadda (Eçmiədzin ordadır) erməni dini kafedrası yox, Sünik yepiskopluğunu təsis edir.

Beləliklə, Orbeli Valarşabaddakı erməni baş kilsəsi və digər dini qurbanlara aid kilsələr haqqında bir söz belə açmır. Aça da bilməzdi, çünki birmənalı olaraq, nə Nurlandırıcı Qriqori, nə də Orbelinin dövründə, yəni XIII-XIV ə. bugünkü Eçmiədzinin kilsəsi mövcud deyildi. Bu isə XV əsrdən öncə Cənubi Qafqazda heç bir hay-erməni məskəninin olmamasına dəlalət edir və yuxarıda qeyd etdiyimiz hay-ermənilərin burada avtoxtonluğu haqqında cəhdlərini puça çıxardır.

Mənbə:

<https://arbugo.files.wordpress.com/2013/04/er14kasp.gif>

2. Keçmişdən gələn yalanların müasir «təsdiqləmə» cəhdləri

İndi isə tarixi uydurmaların qoyduğu izin indiki zamanda «maddiləşmiş» saxta sübutları ilə tanış olaq.

2.1. İrəvan yaxınlığında uydurma çar qəbirləri.

Misal üçün, erməni alimlərinin «növbəti kəşfi» üzərində dayanacaq.

KİV-lərdən belə məlum olur ki, İrəvan yaxınlığında, sən demə, Ərtaksilər (Artəşesidlər) və Ərsakidlər (Arşakidlər) sülaləsinin çarlarının məzarları tapılıb. Ermənistanın Mədəniyyət nazirliyinin Tarixi-mədəni irs elmi-tədqiqat Mərkəzinin direktor müavini arxeoloq Akop Simonyan bəyan edib ki, xristian dövründə bu qəbirlər yenidən dəfn olunmanın nəticəsidir və buna aşkarlanan qəbirüstü xaçlar dəlalat edir. Aydınadır ki, bu növbəti uydurmadır, lakin biz hipotetik sürətdə təsəvvür etsək ki, bunlar doğrudan Ərtaksilər və Ərsakidlər çarlarına məxsus olan qəbirlərdir, sual yaranır – hansı səbəbə görə həmin çarlar yenidən dəfn olunmuşlar? Belə aydın olur ki, yenidən dəfn olunmanın səbəbi mərhumların qalıqlarını əraziləri işğal etmiş Sasanilər hakimiyyətindən xilas etməkdən ibarət idi.

Tarixdən bəllidir ki, Sasanilər Böyük Ərsaklar dövlətinin (Parfiya) süqutundan sonra IV ə. axırlarında keçmişdə Böyük Ərsakların Doğu Anadoluda yaratdığı Kiçik Ərsaklar (ermənilər Arşakidlər çarlığı kimi qələmə verirlər) dövlətini işğal edərək, onu nəzarəti altına götürmüş oldular. Belə olduğu halda, Ərsakidlər çarlarının qalıqlarını hansı səbəbə görə Sasanilərin öz hakimiyyəti altında olan Arminiya ərazisindən başqa yerə aparmalı idilər?

Daha gülünc vəziyyət Ərtaksilər çarlarının qalıqları ilə bağlıdır. Ərtaksilər xristian-qriqorian mənşəsinə sitayiş

etmirdilər (o zaman xristianlıq da yox idi), üstəlik pers köklü idilər. Belə vəziyyətdə öz soy-kökündən olan Ərtak-silər çarlarının qalıqları üçün Arminiya ərazisində Sasani-lər tərəfindən yaradılan hansı təhlükədən danışmaq olar?

Deməli bu feyk tipli «xəbərlər»in arxasında ayrı ni-yətlər gizlənilir. Bununla ermənilər dünya ictimaiyyətini təs-diq olunmuş elmi mülahizələrin əksinə inandırmağa çalış-şırlar ki, guya burada Arminiya ərazisinin çarlarından yox, «erməni çarları»ndan, yəni hay-erməni əsilli çarlardan söhbət gedir. Məkrli niyyətin daha vacibi odur ki, bu uy-durma ilə dünya ictimaiyyətini indiki Ermənistan Respubli-kasının ərazisinin o zamankı «Arminiya çarlığı»nın tərki-binə daxil olduğuna inandırmağa çalışırlar.

Bir sözlə, hay-ermənilərin növbəti yalanının əsas leytmotivi – özlərini bu yerlərin, yəni Cənubi Qafqazın av-toxton sakinləri kimi göstərmək istəyi ilə sıx bağlıdır və məqsədə nail olmaq üçün istənilən saxtakarlıq, o cümlə-dən sağlam məntiqdən uzaq uydurma məqbuldur.

2.2. Qarabağdakı uydurma Tıqranakert.

Növbəti bir misal.

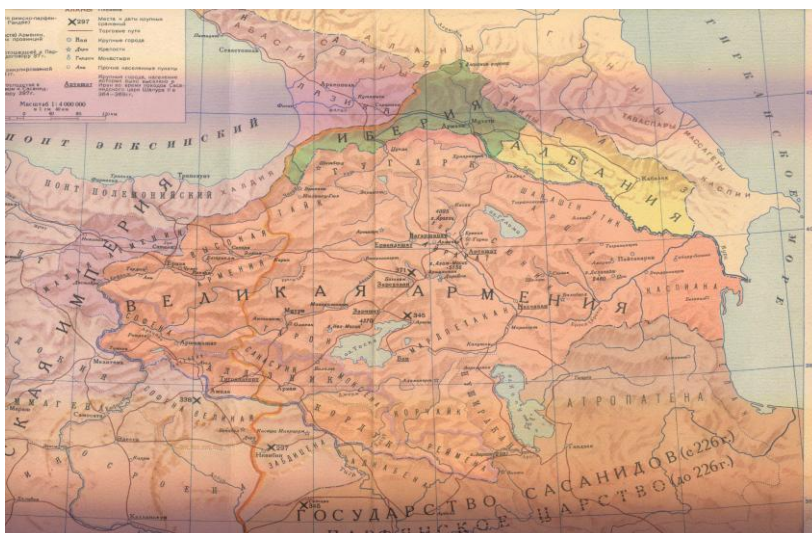
Erməni işğalçıların bu gün də özgə torpaqlarında qazıntı apardıqlarını nəzərə alaraq başqa bir kuryozu də diqqətdən kənarda saxlaya bilmərik. Bu, ermənilərin uydurma erməni çarları və mövcud olmamış erməni çarlıqlarının, o cümlədən onların işğal olunmuş ərazilərdə olması ilə bağlıdır. Uydurma tarix virtual erməni monarxları ilə birgə bu gün Ermənistanın işğal etdiyi Qarabağ torpaqlarında siyasi davamını tapmaqdadır. Söhbət “Böyük Tıqran”a münasibətdə çar sülaləsindən və onun əsasını qoyduğu və bu gün “Böyük Ermənistan” əfsanəsinin təsdiqi üçün işğal olunmuş Qarabağda axtarılan mifik Tıqranakert haqqında absurddan gedir. “Böyük Ermənistanın yaradıcısı” adlandırılan, Parfiya Ərsaklarının sarayında girovluqdan başlayan və Roma sərkərdələrinin çəkmələrini yalamaqla qurtaran hay əsilli olmayan 2-ci “böyük” Tıqranın erməni çarı hesab edilib-edilməməsinin üstündə dayanmadan qeyd edək ki, onun Qarabağa heç bir aidiyyəti yoxdur. Buna baxmayaraq 2007-ci ilin avqustunda erməni KİV-ləri (Arminfo) belə bir informasiya ilə doldurulmuşdu ki, Qarabağdakı qazıntılar zamanı guya mifik “böyük” Tıqran tərəfindən əsas qoyulmuş növbəti Tıqranakert aşkar edilmişdir. Arsax Tıqranakertinin arxeoloji piarının müəyyən konkret məqsədi: guya Qarabağ torpaqlarını da özündə birləşdirən “Böyük Ermənistanın” mövcud olması barədə daha bir “sübut” yaratmaq idi. Erməni tarixçiləri iddia edirlər ki, artıq V-VI əsrlərə aid xristian bazilikası, ibadətxananın bir hissəsi, örtüklərin fraqmentləri, qala divarlarının girişi və hətta onun bir hissəsi qazılıb təmizlənmişdir. Qazıntılar zamanı tapılmış keramika, xaçkar qalıqları, bütün bunlar erkən xristianlıq dövrünə aiddir. Aydınır ki, burada söhbət erməni dairələri tərəfindən

saxtalaşdırılan və özününküləşdirilən Qafqaz Albaniyasının maddi mədəniyyət irsindən gedir.

Buna baxmayaraq, Ağdam rayonunda Xaçınçayın sahilində qanunsuz qazıntı işləri davam etdirilir və erməni alimləri yolunu azmış və Kiçik Asiyadan Cənubi Qafqaza qədər tranzitlə yerini dəyişmiş Tiqranakert haqqında əlavə sübutlar tapmağa çalışırlar.

Ermənistan Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutundan olan arxeoloji ekspedisiyanın rəhbərinin jurnalistlərə verdiyi məlumata görə, Tiqranakert artıq 20 km məsafədən görünür. Özü də o cür ki, azərbaycanlılar öz mövqelərindən bu xülyanı görməlidirlər. Hətta buraya turistlər də gətirilir. Mifiki Tiqranakert haqqında artıq sənədli filmlər də çəkilməmişdir. Lakin bir şey diqqətəlayiqdir, bu alim hesab edir ki, xəyali Tiqranakerti özgələrə, daha doğrusu, azərbaycanlılara vermək olmaz, çünki burada söhbət “mübahisəli” ərazidən gedir. O etiraf edir ki, bir sıra beynəlxalq təşkilatlar qazıntı işlərində iştirakdan imtina etmişlər və buna görə də bu arxeoloq həmin təşkilatlarda üzvlüyü qurban vermişdir. Vəziyyətin paradoksalılığı ondadır ki, erməni arxeoloqu tərəfindən göstərilmiş bu “fədakarlığa” baxmayaraq, Azərbaycan uydurma Tiqranakerti əldə etmək istəmir, lakin şəksiz ona məxsus olan və beynəlxalq strukturların çoxsaylı qərarları ilə təsdiq olunan işğal olunmuş ərazilərinin qaytarılmasını tələb edir.

Göründüyü kimi, bu növbəti feykin nəticə məqsədi hay-ermənilərin Qarabağ torpaqlarında qədimdən məskən salmasıdır, yəni bu torpaqlarda aborigen əhalisinin olmasıdır.

Мәnbә:

<https://arbugo.files.wordpress.com/2013/04/er14kasp.gif>

Мәnbә:

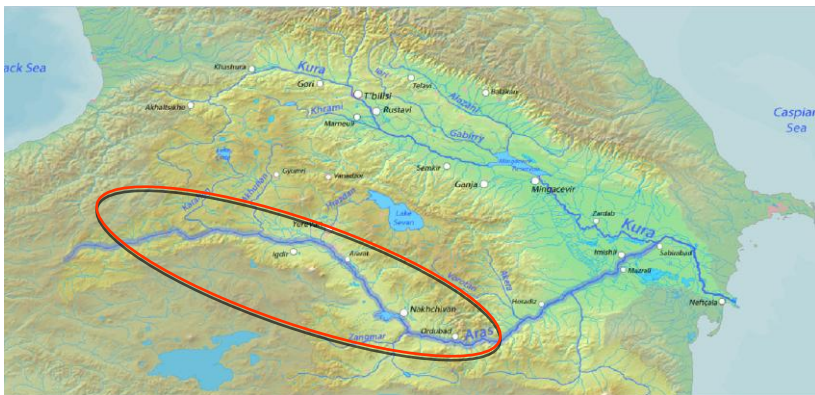
<https://az.wikipedia.org/wiki/Atropatena#/media/File:AtropateneHistoryofIran.png>

3. Torpaq uydurmaları və həqiqətlər

Öncə göstərildiyi kimi, tarixi və bugünkü Azərbaycan torpaqlarına hay-erməni iddiaları Cənubi Qafqazda bu etnosun avtoxtonluğunun isbat edilməsi cəhdləri ilə sıx əlaqədardır. Cəhdləri reallaşdırmaq məqsədilə erməniçilik Araz boyu Məğridən Arpa-su çayının mənbəyinə qədər olan ərazilərdə qədim dövrlərdən guya məskunlaşdıqlarını sübut etmək üçün hər cür imkana əl atır. Yəni Arazın sol sahillərində yerləşən və şimal istiqamətində olan torpaqları «qədim erməni torpaqları» kimi təqdim etməyə çalışır.

Bu hissədə həmin hay-erməni cəhdlərini ifşa edən qədim mətnlərdən və klassik mənbələrdən, o cümlədən erməni yazılarından əldə edilən sübut və dəlillər gətirilərək, bu ərazilərdə qədimdən yaşayan etnos – Azərbaycan xalqının əcdadları haqqında məlumat veriləcək.

Araz

Mənbə:

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%81#/media/File:Arasrivermap.jpg>

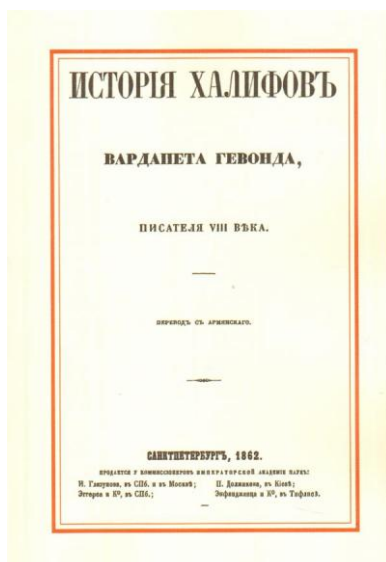
3.1. Madaların ərazilərini özününküləşdirmək cəhdləri.

Bir sıra erməni mənbələri göstərir ki, Araz boyu Məğridən Arpa-su çayının mənbəyinə qədər olan ərazilər həy-erməni olmayan xalqın torpaqları idi. Mesrop Maştosun həyatı haqqında məlumat verən V əsrin erməni müəllifi Koryun yazır ki, Qoxtn (təqribən Ordubad-Məğri) və Syunik ərazisində əhali həy-ermənicə deyil, başqa dildə danışır (Корюн «Житие Маштоца», М., 1962), özü də bu dili «kobud» dil adlandırmışdı.

Koryunun yazısını tərcümə edən erməni alimləri Ş.V.Smbatyan və K.A.Məlik-Oqancanyan həmin mətnə şərh verərək, qeyd edirdilər ki, burada söhbət həmin ərazilərdəki madalardan gedir. Erməni mənbələrində madalar «marlar», əraziləri isə «Mark» adlanırdı və bunun altında, şərhçi erməni alimlərinin qeyd etdiyi kimi, «Kiçik və ya Böyük Midiya yox, Ararat dağının şimal-şərqindən başlayaraq, Araz boyu, Şərurdan Naxçıvana, Xirama, Cuğaya (qədim Culfa) və s. qədər olan ərazi başa düşülür» (Корюн «Житие Маштоца», комментарии к гл. 6).

Bununla da ötən əsrin erməni alimləri Culfa, Naxçıvan, Şərur və Araz boyu sonrakı torpaqların ermənilərə aidiyyətinin olmadığını, burada onların yaşamadıqlarını etiraf edirlər. Ərazidə yaşayan madalar, erməni mətnlərində isə adları marlar olanlar orta pers dilindən tərcümə edildikdə «ilan», «əjdaha» mənasını verir.

Digər erməni müəllifləri də torpaqların hay-ermənilərə aidiyyətinin olmadığını təsdiqləyir. Belə ki, VII ə. Erməni müəllifi Gevond yazısında Qoxtnı, yəni Ordubad-Məğri, Culfa, Naxçıvan torpaqlarını madalar torpağı kimi qələmə verir («История халифов Вардапета Гевонда», Санкт-Петербург, 1862), müəllifin tərcüməçisi, tanınmış erməni alimi Kerop Patkanovun fikrincə isə madalar bu torpaqlarda ən azı e.ə. VI əsrdən başlayaraq yaşamışlar.

Öncə söhbət açdığımız M.Xorenski öz əsərində qeyd etmişdi ki, Masisin (Ağrı-dağ, müasir Ararat) ətəklərində, Naxçıvanda və Araz boyu madalar – Astiaq xələfləri yaşamış və onları əjdaha – vişap kimi tanıyırdılar («Повествование М.Хоренского», кн.1). Digər erməni müəllifi Vardan göstərir ki, Axuryan çayı ətrafında (Ksenofonun verdiyi Arpa-su) «marlar çəmənliyi» yerləşir (Вардапет Бардан «Всеобщая история», 1861).

Bir sözlə, qədim erməni mənbələrinə əsasən, Masis, Məğri, Naxçıvan, Şərur və Araz boyu sonrakı torpaqlar ən azı Axuryan (Arpa-su) çayına qədər atropat-madalar torpaqları idi və bu həqiqətləri müasir erməni alimləri də etiraf edirlər.

Sual olunur, bu vəziyyətdə hansı məntiqə Ararat və Naxçıvan bir çox bugünkü yazılarda qədim erməni torpaqları kimi elan edilir?

«Mar – ilan, əjdaha» orta pers termininə **diqqət yetirək**. Maraqlıdır ki, qədim türk dilində «muq / maq» həmin mənanı daşıyır və bəllidir ki, maddələri klassik mənbələrdə «maq» və ya «muq» adlandırırdılar.

Erməni tarixçisi Koryundan başqa, alban tarixçisi Orbəli də qeyd edir ki, M.Maştos tərcüməçilərdən istifadə edərək, sonradan onları bu torpaqlarda yepiskop rütbəsinə qaldırmışdı (Stepannos Orbəlyan “History of state Sisakan”, пер. с армян. на англ. яз. Роберта Бедросяна). Unutmayaq ki, Orbəli Sünik knyazı idi və onun məlumatına görə, Qoxtn knyazları da Sisakan boylarından idi. Nəhayət, M.Xorenski də göstərir ki, Maştosun qarqarlar dili üçün əlifba yaratmasında iki nəfər köməkçi olmuşdu.

Göstərilən bilgi və etiraflardan aşağıdakı nəticələr çıxarılmalıdır:

Birincisi, Naxçıvan, Şərur, Vedibasar, Arpa-çay / Axuryan sularının mənbəyinə qədər olan ərazilərdə, həmçinin Qoxtn-da, Sünik və Albaniyada yaşayan əhali Mesrop Maştosun dilini, yəni hay-erməni dilini başa düşə bilmirdi.

İkincisi, sadalanan vilayətlərdə ünsiyyət yaratmaq və tərcümə məqsədi ilə eyni şəxslər istifadə olunurdu və bu da o deməkdir ki, buradakı əhali, çox güman, eyni dildə danışır.

Üçüncüsü, əgər həmin ərazilərdə hay-erməni əhali-si yaşasaydı, tərcüməçilər lazım olmazdı və bu dil erməni ruhaniləri üçün yad deyil, tanış, doğma dil olardı.

Naxçıvan xanlığı

Mənbə:

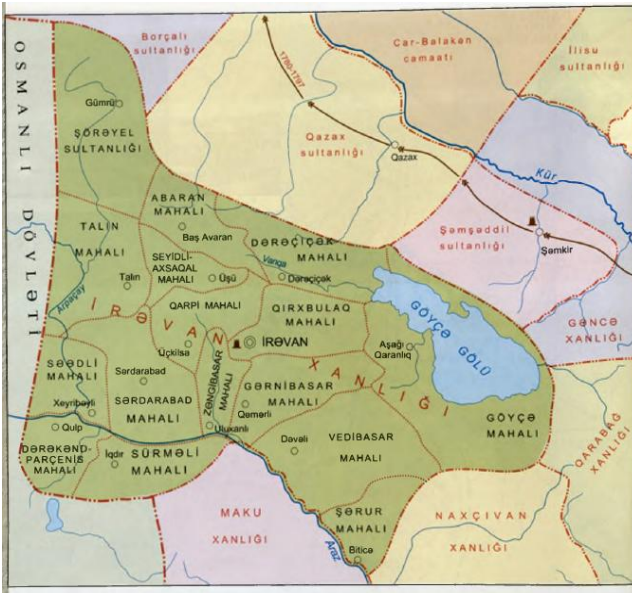
<https://az.ertag.az/xeber/Naxcivan-xanliginin-do-vlet-ve-d-oyus-bay-raqlarinin-tegdimat-i-olub-902619>

Mənbə:

https://az.wikipedia.org/wiki/Nax%C3%A7evan_xanlığı

İrəvan xanlığı

Mənbə:

https://az.wikipedia.org/wiki/P%C9%99mb%C9%99k_sultan%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/File:%C4%B0r%C9%99van_xan%C4%B1%C4%B1n_x%C9%99rit%C9%99si.png

Mənbə:

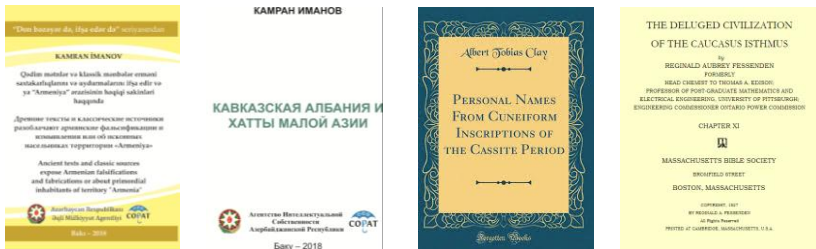
The Khanate of Yerevan, c. 1800.

https://az.wikipedia.org/wiki/Nax%C3%A7%C4%B1van_xan%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/File:ErevanKhanate.gif

3.2. Sakaların ərazilərini özününküləşdirmək cəhdləri.

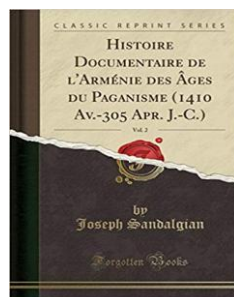
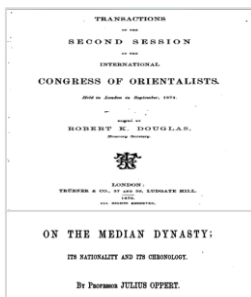
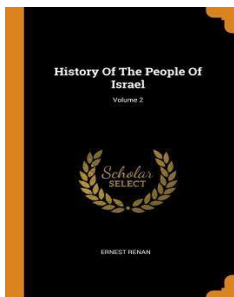
Öncədən qeyd edək ki, «Кавказская Албания и Хатты Малой Азии» (Bakı, MHA, 2015-ci il) və «Qədim mətnlər və klassik mənbələr erməni saxtakarlıqlarını və uydurmalarını ifşa edir və ya Armeniya ərazisinin həqiqi sakinləri haqqında» (Bakı, MHA, 2018-ci il) kitablarında tanınmış və yeni mənbələrə və müəlliflərə istinadən, qədim xattların Kuti, Lulubi, Kassitlər və Saka tayfaları ilə etnik qohumluğu göstərilmişdir. Belə ki, Lulubi və Kuti Uman-Manda adlandırılaraq, Saklar idi (Uqo Vinkler, Xelsfeld), Babilonu ələ keçirən Kuti çarlığı protomadalar-dan ibarət idi (Berros), madalar isə Kutilərin və ya Aşquz-Sakaların bir qolu idi (Julius Oppert “On the Median dynasty”, London, 1876, həmçinin Rowlinson).

Xattların və kassitlərin Sakalar olması haqqında tanınmış semitoloq Albert Tobias Kley də yazırdı (A.T.Clay “Personal names from cuneiform inscriptions of the Cassite Period”).

Xattların Suti və Qiksoslar kimi adlandırılması və sonda Şərqi Qafqaza və Qara dənizin şimal sahillərinə qayıtdıqdan sonra Skif-Sakalar adı ilə tanınması haqqında Fessenden də yazmışdı (R.A.Fessenden “The deluged civilization. Of the Caucasus Isthmus”, Ch. I-VI, 1923-1927, Cambridge, Massachusetts, USA, Canada).

E.Renan öz əsərində («История израильского народа») Sakaların, Sutilərin, Qiksosların və Xattların qohumluğu üzərində dayanır.

Amarn məktublarındakı Chabiri (Ha(b/p)iri) işğalçıları Sakalar kimi təqdim olunmuş və şumer ideoqramlarında SA.GAZ, SA.GAZ.ZA, SA.GA.AZ, SAG.GAZ, GAZ şəklində təqdim olunur (A.T.Clay, G.Johannes Botterweck and etc. "Theological Dictionary of the Gold Testament"). Bununla yanaşı, Chabiri Hittit – Mittannian xalqları kimi də təqdim olunur (A.T.Clay, M.Greenberg "The Ha(b/p)iry", Americ. Orient. Soc. New Haven, 1955).

Xattların dilinin aqlyutinativ olaraq, Proto-Media (protomadalar) dilinə oxşarlığını və Ugro-Altaic (fin, macar, türk) dillərinə yaxınlığını Lenormant, Conder, Campbell və digər tanınmış alimlər də göstərmişlər.

Bu qısa məlumatın məqsədi Sakaların və Madaların dil və etnik qohumluğunu göstərməkdən ibarətdir, çünki hay-ermənilərin iddia etdiyi, öncə sadalanan tarixi və bugünkü Azərbaycan torpaqları Sakaların adı ilə bağlıdır.

M.Xorenski erməni çarı Paruyr kimi təqdim edilən və bununla Sakalarla uydurma qohumluqdan savayı, Sisa-kan-Sünikdə hökm sürən Skif-Saka budağından olan Sisa-kan bəy və onun qəbiləsindən də söz açır. Bunlar vaxtilə qüdrətli olan, sonradan isə Əhəmənilərin və Makedonla-

rın müharibələri nəticəsində Qafqaz və Ön Asiyaya parçalanmış adalar şəklində özünü saxlaya bilən Sakaların bir parçası kimi təqdim olunur. M.Xorenski onları Sakaların qüdrətli vaxtlarında «dahi və çoxsaylı» adlandırır. Xorenskinin məlumatında, İncil ənənəsində olduğu kimi, «Sisak» adı etnonim kimi deyil, antroponim kimi işlənir, halbuki müəllifin söylədiyi hadisələr Saka qəbilələri haqqında olduğundan şübhə doğurmur.

M.Xorenskiyə görə, Sisak, özünün yaşadığı və sonradan ölkəsini öz adına əsaslanaraq, Sünik adlandırır. Amma burada Xorenski maraqlı əlavə edir: «perslər daha dəqiq olaraq, ölkəni Sisakan adlandırırlar. Sonradan Armeniyanın ilk çarı, Böyük Ərsaklar (Parfiya) kökündən olan Valarşak Sisakan xələflərindən ərlər seçərək, onları ölkə başına qoyur və bu da Sisakan boyudur...».

İncili təftiş edərək, uydurma, xəyali yaradılan Haykın kökündən Sisakı çıxaran M.Xorenski, təbii olaraq, Sisakan torpaqlarına da hay-erməni əraziləri gözü ilə baxır. **Lakin verdiyi bilgiler maraqlı bir sual doğurur: hansı səbəbə görə perslər ölkəni Sisakan şəklində daha dəqiq ifadə edirdilər? Əgər bu torpaqlar həqiqətən hay-erməni məskənidirsə, nə cür olur ki, yadelli xalq hay-ermənilərə öncədən məxsus olan ərazini ermənilərdən daha dəqiq ifadə edir?**

Strabon (XI, VIII, 4) qeyd edirdi ki, Kür çayı ətrafında, Albaniya ilə qonşuluqda Sakasena yerləşir və göstərirdi ki, Sakasenanın yerləşməsi Qoqarenadan şərq istiqamətindədir. Bu torpaqlar Araz düzənliyi və Kür arasında yerləşir. Bununla da Xorenskinin bilgiler verdiyi Sisakanın sərhədləri təxminən Strabonun göstərdiyi Sakasena sərhədləri ilə uyğun gəlir, çünki nəzərə alınmalıdır ki, Xorenskiyə görə Sisakanlar alban düzənliyinə, yəni Kür-Araz su hövzəsindəki varis idilər. Qoqarena isə müasir

Türkiyə, Gürcüstan və Armeniya sərhədlərinin kəsişmə-sindədir.

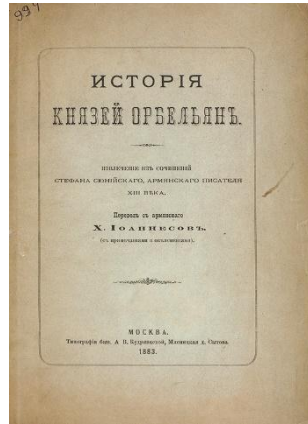
Qoqarenanın adı sakalardan gəlir. E.ə. 665-cı ildə buraya gələn sakaların başında hökmdarları Gagu = Gogu = Gog dayanırdı. Sonralar isə bu Saka boyuna Gog boyu deyildi və onlar Kür çayının mənbəyində yerləşdilər, Strabon (XI, xiv, 4-5) onların ərazilərini Gogaren şəklində xatırladır, yəni Gogar yurdu.

Böyük Ərsakların (Parfiya) dövründə bu region Göle-dən başlayaraq, Tiflisin ətrafında yerləşən Borçalıya qədər olan ərazini əhatə edirdi, 13 ələtdən (rayondan) ibarət olub, Gugark, Gugarlar deməkdir və belə də tanınırdı. Əsəri ermənilər tərəfindən məhv edilmiş erməni tarixçisi J.Sandalgian-in yazdığı kimi, Gugark sözü Gugayar'k deməkdir, yəni Gug / Gog əhalisi, Goglular yaxud "Gug / Gog ərləri". "Erməni coğrafiyası"nda bu region müasir Türkiyənin Qars vilayətinin Gölə, Ərdəhan, Çıldır, bugünkü Gürcüstanın Ahılkələk, Lori, Tomanis və Ermənistanın Pəmbək ərazilərindən ibarət idi (Gugar'k sözündə "k" hərfi erməni dilində cəm şəkilçisidir).

Qədim Qoqar tayfasının izləri bu günə qədər gəlib çatmışdı və F.Kırzioğlunun yazdığı kimi, Qars vilayətinin Ərdəhan-Çıldır-Ahılkələk və Ahıska camaatının bir qismini (sonradan gələn türkmən və tərəkəmə olmayanları, bağçılıq və əkinçiliklə məşğul olanları) Gagavan (Kakavan) adlandırırdılar. F.Kırzioğlu onu da qeyd edirdi ki, Arpa-çayın sol sahillərində, Gümrüdə şimalda Gagurdağı (müasir xəritələrdə "Cacur"), Ahılkələk regionunda isə Gogiya və Goga-şen (yəni Gog-abad, Gog yurdu) adlı göllər mövcud idi. Bütün bunlar sözü gedən Saka – türk tayfalarının – qoqarların uzaq keçmişindən gələn irsidir. Bu əhalinin bir qismi isə, xüsusən bugünkü Gürcüstan ərazisinə aid olanlar Çin-Çavat və Cavak / Cavakh kimi tanınırdı.

İstefan Orbelyanın sülaləsi haqqında tarixində yazıldığı kimi, Qoqarena (Quqark) ərazisi e.ə. 600-ci illərdə Çenasdan (Çinistan), Çinin qərbində, Eftalitlərdən şərqdə, Qaşqar yaxınlığında, yəni Şərqi Türkistandan gələn Orbelian knyazlarının xanədanı idi.

Sakasenaya aid mövzuya qayıdaraq, qeyd edək ki, erməni tarixçisi J.Sandalgian (I, 242, 364) göstərmişdir ki, sonrakı erməni mənbələrində Sakasena Şaka-Şen kimi verilir. Bu isə sonrakı Albaniyanın Uti vilayətindəki Şakaşenadır. Ermənilərin tarixi saxtakarlıqları «Sakasena» və «Şakaşen» anlayışlarını düşünülmüş niyyətlə əvəz etməyə çalışmasıdır, çünki bununla sakaların yaşadığı ərazi daralır. Üstəlik, bu növ erməni alimləri Araksenani Mil düzündə yerləşdirməyə çalışırlar və bununla da tarixi Armeniyanın sərhədlərini Mil düzünə qədər uzatmaq niyyətindədirlər.

Мənbə:
prof.
Fəridə
Məmmədovanın
xəritələrindən

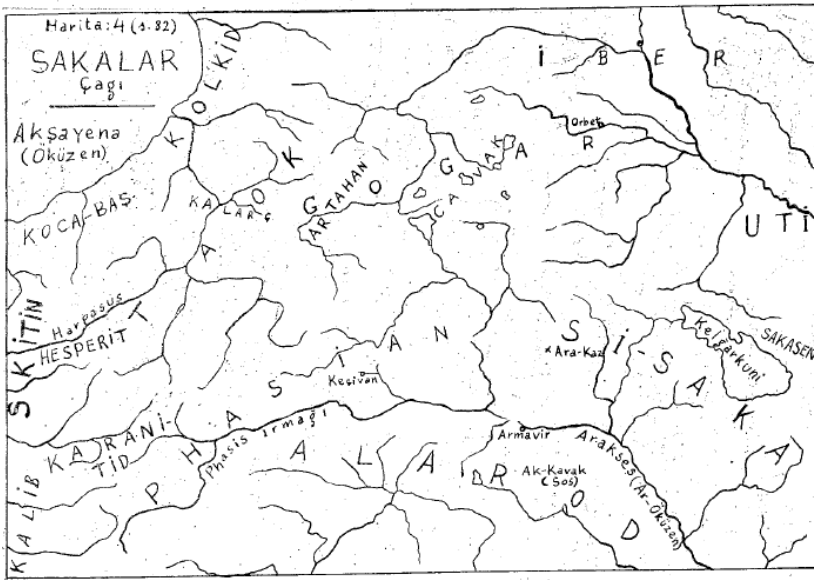
Halbuki, Strabon Araksenanı indiki Ararat vadisi torpaqlarında kifayət qədər dəqiq yerləşdirir. Misal üçün, Strabon Armeniyanın şəhərlərini göstərərək, qeyd edir ki, Artaksada Araksena vadisi yaxınlığındadır. Bu şəhər təxminən Araz sahilində, tarixi Şərur vilayətində (Xorenatsiyə görə marların (midiya-atropatların) torpağı kimi tanınan), indiki Naxçıvandan şimal-qərbdə yerləşən şəhərdir.

Onu da qeyd edək ki, Gəncədə mərkəzi olan Sakasena erməni tarixçisi Adontsa görə, iran dilində «Saka Şayana», tarixçi Darmester-in qeyd etdiyi kimi, Zend-Avestada «Saekasta», Ptolemeyin «Coğrafiya»sında «Sakapen» adlandırılaraq, Qarabağ ərazisi və Göyçə gölü ətrafında yerləşdirilir. Bu bilgiler Sakasenedə yaşayanların bir mənalı olaraq sakalar hesab edildiyini göstərir.

M.Xorenski Si-Sakları Torqoma (Torkom), Yafətin nəvəsinə aparıb çıxarır və göstərir ki, «Arminiya»nın ilk parfiyalı (Ərsaklardan olan) hökmdarı Val-Ərsak Albaniyaya başçılıq etmək üçün Si-Sak nəslindən olan çarı təyin etdi və bu nəsləndən olan adlı-sanlı adamları isə Si-uni torpağının bəyləri (knyazları) təyin etdi (M.Xorenskiy I, 12).

3.3. Sisakan və Siunik toponimlərinin türk mənşəyi.

Siunik sözünün mənası ilə bağlı iki versiya üzərində dayanmaq istərdim.

Mənbə:

F.Kırzioğlu, "Kars tarihi"

F.Kırzioğlunun "Kars tarihi"ndə yazdığı kimi, Si-Saka tayfasının (Si-Saka) iki qanadı olmuşdur, özü də Saka Göyçə gölünün şərqində, Gəncəyə qədər, Si tayfası isə bunlardan cənubda, Naxçıvan-Qarabağ torpaqlarında yerləşmişdir. Buradan da əraziyə öz adını vermiş və saklardan olan «Si» nəslinin mənşəyini göstərən Siunik adının, yeni Si sülaləsinin adının kökü yaranmışdır və «Si»lərin torpağı deməkdir.

Siunik adının mənşəyini tədqiq edən Patkanova əsasən, bu sözün düzgün - «Si-unik» şəklində oxunması barədə əsas vardır, çünki «unik» etnik sonluq və ya tayfanın göstəricisidir. Ona görə də Si-sakan və Si-unik «Si» ilə, yəni burada yerləşmiş tayfanın adı ilə başlayır. Erməni aliminin fikrinə əsasən, Si-unik Si-bəyliyi, yaxud Si-knyazlığı mənasını bildirir. O ki qaldı «Si» tayfasının adına, görkəmli türk tarixçiləri Toğan və Kırzioğlunun göstərdikləri kimi, bu ad mənşəyinə görə qədim Çin mənbələrində «su» kimi xatırlanan Şərqi Türkistandan olan sakların tayfa bölgüsünə və hökmdarının adına borcludur. V.Lanqlois öz əsərində (“Collection des Historiens anciens et modernes de l’Arménie”, Paris, 1867, 1869) göstərmişdir ki, Naxçıvan və Qoxtn (Culfa-Ordubad) Si-unikin tərkibinə rayonlar qismində daxil idilər.

Azərbaycanın işğal edilmiş və əvvəlki torpaqlarında həyata keçirilmiş dağıntıların və vandalizmin miqyası erməniçiliyə hələ də bəs etmir. **Uydurma «Böyük Ermənistan» ideyası ilə hərəkətə gətirilən təcavüzkarlar Naxçıvan torpaqlarına da iddia irəli sürürlər. Praktiki «Troyan atı» qismində erməni xaçkarları, yəni xaçdaşları, daha doğrusu qəbirüstü stelalar və mingirlər istifadə olunur, nəzəri «bazisi» rolunda isə yalançı tarixi əsərlər, yaxud tarixi sənədlərə edilmiş xüsusi əlavələr və uydurma xarakterli dəyişikliklər xidmət edir. Beləliklə, haradasa rast gəlinən stela xaç şəklindədirsə, ermənilər bəyan edirlər ki, bu onların ulu babalarının qəbirüstü abidəsidir.** Məhz saxtakarlıq və yalan da burada gizlənir, belə ki, alimlər tərəfindən aparılan geniş tədqiqatlar göstərmişdir ki, erməni xaçdaşları – xaçkarları ilə yanaşı, çoxlu sayda xaçla olan alban xaçdaşları və müsəlman stela-başdaşları (başdaşlar), həmçinin xristianlığa qədərki dövrə aid stelalar mövcuddur. Hətta saxtakarlar erməni mənşəyinə aidiyyəti olmayan belə qəbirüstü

daşlara erməni redaksiyasında xaç quraşdırmağa cəhd göstərərək, onları da öz mülkiyyəti kimi elan edirlər.

Naxçıvana gəldikdə, tədqiqatlar inadla göstərir ki, ermənilər nə erkən, nə orta, nə də sonrakı orta dövrlərdə bu torpaqlarda olmamışlar. Onlar yalnız XIX əsrdə köç-künlər kimi bu torpaqlarda meydana gəlmişlər və bu torpaqlardakı qəbirlər müsəlman, həmçinin xaçdaşlı xristian qəbirləridir. Bunlar albanların dəfn yerləri, alban-xristianların, həmçinin islamı qəbul etmiş albanların qəbirləri olmuşdur.

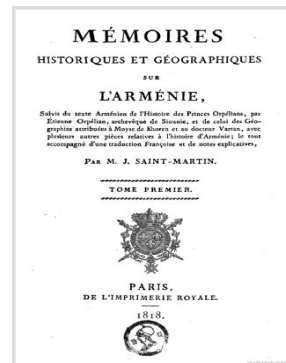
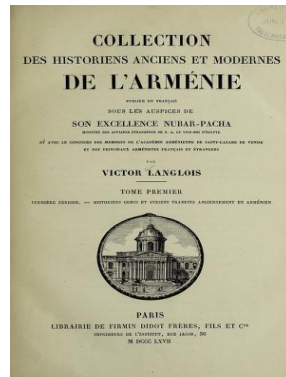
Tarixə və tarixi sənədlərə nəzər salsaq, görərik ki, Naxçıvan həmişə Azərbaycana aid olan dövlətlərin – Albaniyanın, Sacilər dövlətinin, Salarilərin, Şəddadilərin, Atabəylərin, Qaraqoyunluların, Ağqoyunluların, Səfəvilərin, çar müstəmləkəçiliyi ərəfəsində isə Naxçıvan xanlığının tərkibində olmuşdur.

Naxçıvan və Zəngəzur torpaqları da daxil olmaqla, Sünikdəki alban çarlığı isə səlcuqların istilasına qədər qalmışdır. Hələ XIII-XIV əsrlərdə alban renessansı dövründə Xaçın hökmdarı Həsən Cəlal Sünik hökmdarı Orbeli ilə birgə hərəkət etmişdir. Alban nəsillərini etnik birlikdən əlavə, qohumluq əlaqələri də bağlayırdı: Həsən Cəlalın oğlu Qriqoriy Kiçik Süniki idarə edirdi. Onun arvadı isə Orbeli nəslindən olan Sünik hökmdarının qızı idi. Ona görə də Naxçıvan və Zəngəzur torpaqlarında islamı qəbul etmiş türklərlə yanaşı, XIX əsrə qədər xristian alban əhalisinin qalıqları da yaşayırdı. Bunun bariz nümunəsi həmyerlimiz məşhur Pavel Florenskinin avtobioqrafik kitabındakı olaylardır. Florenskinin anası tanınmış alban soykündən idi. Onun söylədikləri olaylar isə Çar Rusiyasındakı Müqəddəs Sinod tərəfindən Alban kilsəsinin ləğv edildiyi və erməni kilsəsinə verildiyi zamana təsadüf edirdi.

İndi isə təsadüfi deyil ki, Araxın o tayında – İran Culfasında olan alban kilsəsini də ermənilər İranla qarşılıqlı razılaşma əsasında bərpa edərək, öz əllərinə keçirmişlər. Naxçıvan diyarının da daxil olduğu Sünikə aid daha erkən sənədlərə müraziət etsək, məlum olur ki, Si-unikin baş keşişi (katolikosu) İstefan Orbelyan (Orbeli) açıq-aydın göstərir ki, Orbeli nəslə bizim eradan əvvəl 600-cü ildə Çenastandan, yəni Şərqi Türkistandan gəlmişdir və bununla da qədim türk nəslidir [bax: həmçinin, M.Y.Saint-Martin, “Mémoires Historiques et Géographiques l’Armenie”. Paris, 1818-1819 (II cild) и К.Р.Патканов, «Армянская география», Санкт-Петербург, 1877].

Sonrakı dövrlərdə, XVI əsrdə Azərbaycan Səfəvilər dövlətindən başlayaraq Naxçıvan diyarı Qızılbaşların Ustaclı tayfalarının bir qolu olan Kəngərli nəslinin irsi mülkü olmuşdur. Kəngərli nəslə özünün hərbi şücaəti və yüksək cəsurluğu ilə məşhurdur, tarixə bir çox məşhur adlar vermişdir və ən qüdrətli nəsilərdən biri sayılmışdır.

Zəngəzur isə Qarabağla birgə Qarabağ xanlığının yarandığı dövrdən onun tərkibinə daxil olmuşdur. Ona görə də ermənilərin Naxçıvana, eləcə də Qarabağa iddialarının tarixi əsası yoxdur. Orta əsrlərə aid mənbələrə əsasən, 17-ci əsrdə Azərbaycana 4 bəylərbəyliyi, yəni Təbriz, Çuxur-Saad, Qarabağ və İrəvan bəylərbəyilikləri daxil idi. Çuxur-Saad bəylərbəyliyinə Naxçıvan daxil olur-

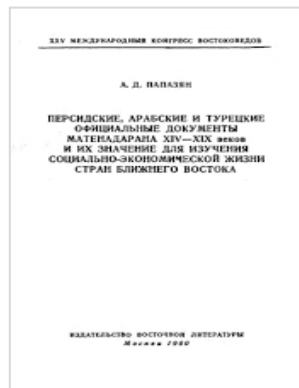
du, Çuxur-Saadın bəylərbəyiləri həmişə Qızılbaşların Ustaclı tayfasından olan əmirlər olmuşdur. Naxçıvana münasibətdə isə qeyd olunmuşdur ki, hələ 16-cı əsrdə o, Kəngərli nəslinin irsi mülkü olmuşdur. Alban ərazisində Alban ruhanilərinə məxsus torpaqlarda isə təbii ki, müstəqil Alban kilsəsi də mövcud idi.

Ermənilər həmişə Gəncəsər və Tatev monastirlərini müvafiq olaraq “Qarabağda (Ərsak) və Zəngəzurda (Siunik) erməni mədəniyyətinin mərkəzləri” kimi təqdim etməyə cəhd göstərmiş və göstərməkdə davam edirlər. Lakin tarixi sənədlər onların Alban mənşəli olmasına heç bir şübhə yeri qoymur.

XVI əsrdə Alban kilsəsinin bütövlükdə və onun Sünik hissəsinin əhəmiyyətini Şah İsmayıl Xətəinin 1506-cı ildəki Fərmanı da sübut edir, bu sənəddə o, Tatev monastirinin (Sünik) başçısı və baş keşişi Vardapet Simonun Göyçə vilayətinin ruhaniləri üzərində əvvəlki hüquqlarını təsdiq edir və ona vergi güzəştləri müəyyən edir.

Fərmanda sadalanan ərazilər arasında Arran, Arasbara, Kapanat, Orof, Sisacai, Quştasif, Qaradağ, Naxçıvan (bax: A.Д.Папазян «Персидские документы Матенадарана») da vardır. Bu Fərman-sənədin mahiyyəti ondadır ki, XII-XV əsrlərdə dirçəlmiş Alban kilsəsi əvvəllər itirilmiş torpaqlarını qaytararaq özünün qüdrətini yenidən bərpa etmişdir.

Bir halda ki, Naxçıvan bu siyahıya daxildir, onda **buradakı ruhanilər də hay-erməni yox, Alban ruhaniləri olmuşlar. Lakin ermənilər öz saxtakarlıq mahiyyətlərinə sadıq qalaraq, burada da Qaradağı (Cənubi**

Azərbaycan) Qarabağla dəyişdirməyə və Alban katolikosluğuna münasibətdə müəyyən edilmiş güzəştləri hay-erməni katolikosluğu üçün müəyyən edilmiş güzəştlər kimi təqdim etməyə cəhd göstərirlər.

Bu cür faktları XV əsrə aid daha erkən sənədlərdə, o cümlədən Qaraqoyunlu Sultan Cahanşahın Fərmanlarında da tapmaq mümkündür. Bu sənədlərdə Tatev və Vaqatni monastır torpaqları hər cür vergidən azad edilir, Göyçə vilayətinin ruhaniləri isə Tatevin baş keşişi Şmavon Vardapetə, yəni Sünik Alban kilsəsinin başçısının tabeliyinə verilir.

Burada qeyd etmək vacibdir ki, **sənəddə məhz Alban xristian ruhaniləri “xristianların nümayəndəsi” adlandırılır.** Lakin bu sənəd təsvir olunarkən yuxarıda göstərilən Papazyan burada da saxtakarlığa yol verərək, “erməni ruhaniləri” ifadəsini işlədir və bununla da Alban kilsəsinin iyerarxiya quruluşunun daxili prosesini “erməniləşdirməyə” cəhd göstərilir, son nəticədə isə Azərbaycan tarixi bu ərazilərdə heç vaxt mövcud olmamış Ermənistanın tarixi kimi qələmə verilir. Lakin burada da kuryozsuz ötürmək mümkün olmamışdır. Belə ki, E.Lalayana istinad edən elə həmin Papazyanın etirafına görə, Ordubaddakı ermənilər buraya əsasən 1827-ci ildə Cənubi Azərbaycan ərazisindən köçürülmüşlər (bax: А.Д.Папазян «Персидские документы Матенадарана», Ер., 1956, «Персидские документы Матенадарана», I, указы, II (1601-1650 гг.) Ер., 1959, «Персидские документы Матенадарана», Ер., 1968). Tarixi faktlar belədir. Daha erkən zamanlara qayıdaraq, qeyd etməliyik ki, Urartu çivi yazıları mətnlərində Sakasena və Sisakan əraziləri İşkuqulu torpaqları adlanır, yəni Sakaları assiriyalılar adlandığı İşkuz termininin dəyişməsidir, bir sözlə, skif-saka qəbilə birləşmələrindən söhbət açılır.

Bir vacib məqam da ondan ibarətdir ki, Urartu çarlarının yazılarında rast gələn Axuriani şəhərinin adının erməni dilinin toponimi onomastikasına aidiyyəti yoxdur. Bugünkü Ermənistanda Axuryan çayının adı türkcə «Arpa-çay» deməkdir və yunan müəllifi Ksenofon (e.ə. V-IV ə.) bu çayın adını Arpa-su şəklində verərək, onun Skiflərin torpağında yerləşdiyindən bəhs edir (Naxçıvan Arpa-çayı ilə qarışıq salınmamalıdır). Skiflərin ölkəsində yerləşən bu çayın qədim yunan dilində əksini tapan türk mənşəli adı vacib tarixi sübutdur və bizim heç bir yerdən gəlmə olmadığımızı göstərir, digər tərəfdən isə müasir Armeniyanın qədim türk torpaqlarında yarandığını bir daha təsdiq edir.

Bununla yanaşı gətirilən tarixi faktlar bu ərazidə yaşayan sakalardan sonrakı dövrlərdə türk və alban tayfalarının mövcudluğu ilə əvəz edilməsi təsadüfi deyil – yeni tayfalar sakaların xələfləridir, bir sözlə, sakaların turanlı, prototürk mənşəyinə dəlalət edir.

Sünik və Sisakan terminləri ilə bağlı digər maraqlı bir versiya üzərində dayanaraq, qeyd edim ki, bununla əlaqədar E.Əlilinin maraqlı tədqiqatları vardır.

M.Xorenskinin təkidlə göstərdiyi «Sünik» adının perslərin daha dəqiq verdiyi «Sisakan» adı ilə müqayisədə «Sisakan» sözünün təhlilini tələb edir. Belə ki, terminin əvvəlində dayanan «si» hissəsi orta-pers dilində 3 (üç) deməkdir və deməli, «Sisakan» «Üç Saka» kimi başa düşülür. Öz növbəsində «Sak» termini prototürk dilində əsasən «OX», müəyyən variantlarda isə «oxun ucu», «ox ucu» və ya «nizə» kimi tərcümə olunur. «OX» sözünün modifikasiyaları («Древнетюркский словарь», АН СССР, Л., 1969) latın qrafikasında «OK», «OQ», «OĞ» şəklində verilir. Həmçinin bu termin həmin lüğətdə göstərilirdiyi kimi, «boy (qəbilə) strukturu» mənasını daşıyır və bildiyimiz kimi, türk boyları və qəbilələri öz adlarında bu

sözdən istifadə edirdilər. Məsəl üçün, «ON OX / OK» (десять стрел), «BOZ OX / OK» (поломанная стрела), «ÜÇ OX / OK» (три стрелы) və s. Elə «OQUZ» sözünün kökündə də OX (OK) prototürk ifadəsi «OK» durur.

Oğuzlar 24 boyun (qəbilə) strukturlarından ibarət olub, altı (6) OX (OK)-a birləşirdilər və burada hər dörd (4) boy (qəbilə) bir (1) oxu ifadə edirdi. F.Rəşidəddinə görə, 12 oğuz boyu «BOZ OK» və ya «İç oğuz», 12 isə «ÜÇ OK» və ya «Dış oğuz» təşkil edirdi (F.Rəşidəddin «Oğuz-namə»).

Qeyd edilməlidir ki, «Kitabi Dədə Qorqud»da, əksinə olaraq, «ÜÇ OK» - «İç oğuz» sayılır, həmçinin 24 oğuz «Qalın Oğuz Elləri» adlanır.

«Sisakan» sözündə «an» sonluğunun pers dilində çoxluq mənasını daşdığını nəzərə alsaq, bu söz türk dilinə daha dəqiq tərcümədə «Üç Oklar» olmalıdır. Onu da xatırladaq ki, tarixi Sakasenanın şimalında «Şamşvil-de» adlanan vilayət yerləşirdi (türk uyğunlaşmasında «Şamşadıl») və gürcü dilindən tərcümədə «Üç Oklar» deməkdir. Bu toponim haqqında «Erməni Coğrafiyası»nda məlumat verilir və mənbəni tərcümə edib, ona şərh ve-

rən Kerop Patkanov erməni xronikaçısı İohann Katolikosa istinadən, termini «Üç Oklar» şəklində verir. Bu mövqeyi digər tərcüməçi Nikolay Emin Vardapet Vardanın əsərini qrabardan tərcümə edərkən, təsdiqləyir.

Əslində Şamşvilde vilayəti və eyniadlı şəhər Orbeliani knyazları sülaləsinin boy xanədanı idi və bu vəziyyət onların gürcü çarı Giorgi Baqrationi ilə yaranan toqquşmalarına qədər davam edirdi. Orbelianilər (ermənicə Orbelyanlar) rəvayətlərə görə, Əhəmənilərin dövründə Gürcüstanın nəsilli baş sərkərdarı idilər. Soy-kökləri haqqında İstefan Orbelyan öz əsərində yazırdı ki, türk mənşəlidirlər və Çenastandan (Şərqi Türkiyə) gəlmədirlər.

Orbelianilər haqqında tarixi məlumatlardan bəllidir ki, Dəryaldan keçən Saka-türklər Gürcüstanda yerləşərək, onlara gürcülərin əfsanəvi atası Kartlos tərəfindən inşa olunan, dağ yüksəkliyində yerləşən “Kartal” qalasını vermişdilər və sonradan onun ətrafındakı ərazini Orbet / Orpet adlandırırdılar. Gəlmə çenlər yerli əhaliyə kömək edərək, iranlıları gürcü torpaqlarından qovmuşdu. Yerli əhali çenlərin göstərdiyi döyüş qabiliyyətinə və şücaətinə görə, ərazilərini Orp-ulk, yəni Orplu-lar adlandırırdılar və ya Orbelli / Orbelyan torpaqları. Gəldikləri vətənlərinin xatirəsinə uyğun olaraq, Cenav-ulk, yəni Çinli-xalk və ya Cen-açik, yəni Çinlilər də deyirdilər. Orbet qalası “ÜÇ-OK” mənasında gürcü dilinə tərcümə olunaraq, Şam-Şoylde adını aldı [Bu məlumat gürcü, erməni və assiriya ənənəvi mənbələrindən əldə edilir].

Bu günlərdə də qədim Qoqarenanın dərələrində yaşayan yerli türk əhalisi Çin-Çavad, yəni Çinli Çavlar adlanır, oğuzlar bunları Cavul-dur (ilkin forması Çavat-dır), Cavak / Cavakh (“k” – cəm şəkilçisidir), yəni Çavlar və Gagavan adlandırır.

Gürcü dilində isə bu torpaqlar indiki “Goga-let”-dir (“et” sonluğu bu gün də gürcü dilində “yurd, ölkə” demək-

dir, məsələn, Turk-et, Urus-et (Турция, Россия)). Buradan da Cavakhet – Cavak sözü və yurdun adı əsasında yaranıb. (Qeyd edilməlidir ki, “r” hərfinin əvəzinə “l” hərfinin işlədilməsi türk dili üçün tipik haldır, məsələn, güreş – güleş, arın – alın).

Bir məsələyə də toxunaq. Xorenskinin məlumatına əsasən, Sisak ölkəsini özünün adı əsasında Sünik adlandırır, yəni, çox güman ki, burada yaşayan sakalar arasında Sünik adı və ya ləqəbi mövcuddur.

Qədim türk dilindən («Древнетюркский словарь», Л., 1969) «süñüg» sözü «nizə» kimi tərcümə edilir və bununla da toponim «Sünik» türk sözü «sünük» və «sünü», «niza» mənalarındakı sözlərə bağlanır. Türk termini «sünük / sünü» (nizə, nizə ucu) «sak» – türk sözünün sinonimidir. Sözüün sonunda cəm şəkilçisini göstərən erməni dilinin «k» hərfini nəzərə alsaq, «Sünik» «Oklar» kimi tərcümə olunur. Bunu nəzərə alaraq, M.Xorenskinin Sisakan-Sünik haqqında yazdıqlarını başa düşmək mümkündür. Əgər «Sisakan» «Üç Oklar» deməkdirsə, o zaman bu termin «Sünik», yəni «Oklar» terminindən daha səlistdir. Bu səpkidən olan erməni mətnlərində işlənən «Balasakan» toponimi tam mənada «Kiçik Oklar» deməkdir və heç də təsadüfi deyil ki, bir sıra erməni mətnlərində onun əvəzinə «Kiçik Sünik» işlənir.

Üstəlik, Balasakanı, yəni Kiçik Süniki bir sıra erməni mətnlərində «Sisakani-Kotak» formasında da işlədirlər. Bəllidir ki, «bala» qədim türk dillərində və bu gün də azərbaycan dilində «uşaq», «balaca» mənasını daşıyır və ya «kiçik» deməkdir. «Kotak» termini də türk mənşəlidir, «kiçik», «qısa», «balaca» mənasını verir. Məsələn, azərbaycanca – «gödək», türkmən dilində – «qödek», türkçə – «qodek» və s. Buradan aydın olur ki, «Sisakani-Kotak» elə «Kiçik Sisakan» deməkdir.

Deməli, «Balasakan» sözü də türk mənşəlidir. Balasakanın ərazisi düzən, dağlıq Qarabağ və Mil düzü ərazilərini əhatə edirdi. Və nəhayət, Dunay türklərinin mətnlərində Sünikə oxşar «Svniik» adı çəkilir.

Hesab edirik ki, perslər skifləri erməni yazarlarından və sonrakı təftişçi qrabar mətnlərinin erməni kompilyatorlarından, hətta qədim yunanlardan da yaxşı tanıyırdılar və təsadüfi deyil ki, «sak» sözü qədim yunan leksikasına pers dilindən keçmişdir. Herodotun qeyd etdiyi kimi, «perslər bütün skifləri sakalar adlandırırdılar». Həmin fikri təsdiqləyən digər müəllif romalı Qay-Plini Sekund (b.e. 23-79-cu illəri) «Natural fəlsəfə» kitabında sakasenləri İber çayının Kür çayına töküldüyü yerdən aşağılarda yerləşdirir. İber çayı müəyyən edilmədiyinə görə, Kür çayının yuxarı axarları kimi qəbul edilir.

Plini isə sakasenləri mosxlardan sonra, yəni İber çayının Kür çayına töküldüyü yerdən qərbdə yerləşdirir.

Yəni Plininin qeyd etdiyi sakasenlər Strabonun göstərdiyi sakasenlərlə, Xorenskinin sisakanları deməkdir.

Toponimlər haqqında bir məsələni də xüsusi qeyd edək. Zəngəzurda Sisian (Sisakan) yaxınlığında Qafan şəhəri yerləşir, hansı ki, erməni dilli ədəbiyyatda Balaberd adı ilə təqdim olunur. Onun yaxınlığında isə Şaki adlı yaşayış məntəqəsi vardır. Sadalanan məntəqələrdə son zamanlara qədər türklər yaşamış və onlar haqqında Bizans imperatoru Konstantin Porfirogenet özünün «İmperianın idarə edilməsi» əsərində məlumat verir.

Zəngəzur və Naxçıvanda kəngər-peçeneqlərlə bağlı toponimlər də vardır. Biz bu türkləri Kəngərlilər adlandırırıq. Qrabar mətnlərində və gürcü yazılarında indiki Ermənistan və Gürcüstan kəsişməsində olan ərazidə yerləşən Kanqark adlı vilayət II əsrdə baş verən hadisələrlə xatırlanır. M.Xorenskinin kitabında Kanqark Cavaxetiya ilə qonşudur. Aydın görünür ki, erməni «k» cəm şəkilçisini götür-

rülməklə, vilayətin adını «Kanqarlar» kimi verilir. Bu ad orta əsr erməni coğrafiyasında da öz əksini tapır və bu yazını rus dilinə tərcümə edən Kerop Patkanov rusca «Кангары», yəni «Kanqarlar / Kəngərlər» şəklində verir. «Kanqarlar» adını V ə. erməni tarixçisi Lazar Parpetsi də qeyd edir, gürcü mənbələrində isə bu ad «Kanqari» formasında verilir («Летопись Картли», Тбилиси, 1982). Suriyalı müəllif Mar Aba (VI ə.) qeyd edir ki, kanqar hunları 542-ci ildə Sasanilər çarı Xosrov Anuşiravanla savaşda idilər. Sovet tarixçisi, şərqşünas N.Piqulevskaya isə göstərirdi ki, Sasanilər hun qəbilələrindən biri olan kanqarlarla Gürcüstan və Ermənistan sərhədlərinin kəsişməsində müharibələr aparmışlar.

Göründüyü kimi, söhbət sakaların tarixi torpaqlarından gedir və bu ərazilərdə türk tayfaları olan kəngərlilər-peçeneqlər, hunların qolları heç də təsadüfən peydə olmayıblar. Bunlar həmin saka-türklərdir.

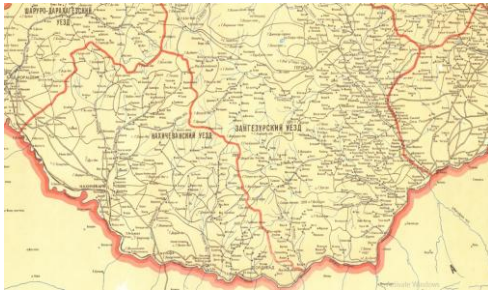
Bəllidir ki, kəngərlər dörd oğuz boylarından, o cümlədən Bayandur, Çəvuldur, Beçene və Çepni tərkib hissələrindən ibarət idi. Həmin boylar Üç Ok, yəni Oğuz qəbiləsi Üç Ok strukturuna daxil olaraq, onun üç oxdan bir qolunu, bir oxu təmsil edirdilər. Naxçıvan və Zəngəzurda kəngərlər haqqında çoxsaylı toponimlər qorunub saxlanılır, o cümlədən Biçenek aşırımı türk izi ilə bağlıdır.

Göründüyü kimi, sadalanan faktlar Sakasenanın, Si-sakanın, yəni Qarabağ, Naxçıvan və Zəngəzurun ermənilərə heç bir aidiyyətinin olmadığına əyani sübutudur. Bununla da bu ərazilərdə erməni avtoxtonluğu cəhdləri yenə də puça çıxır.

<http://axc.preslib.az/az/maps>

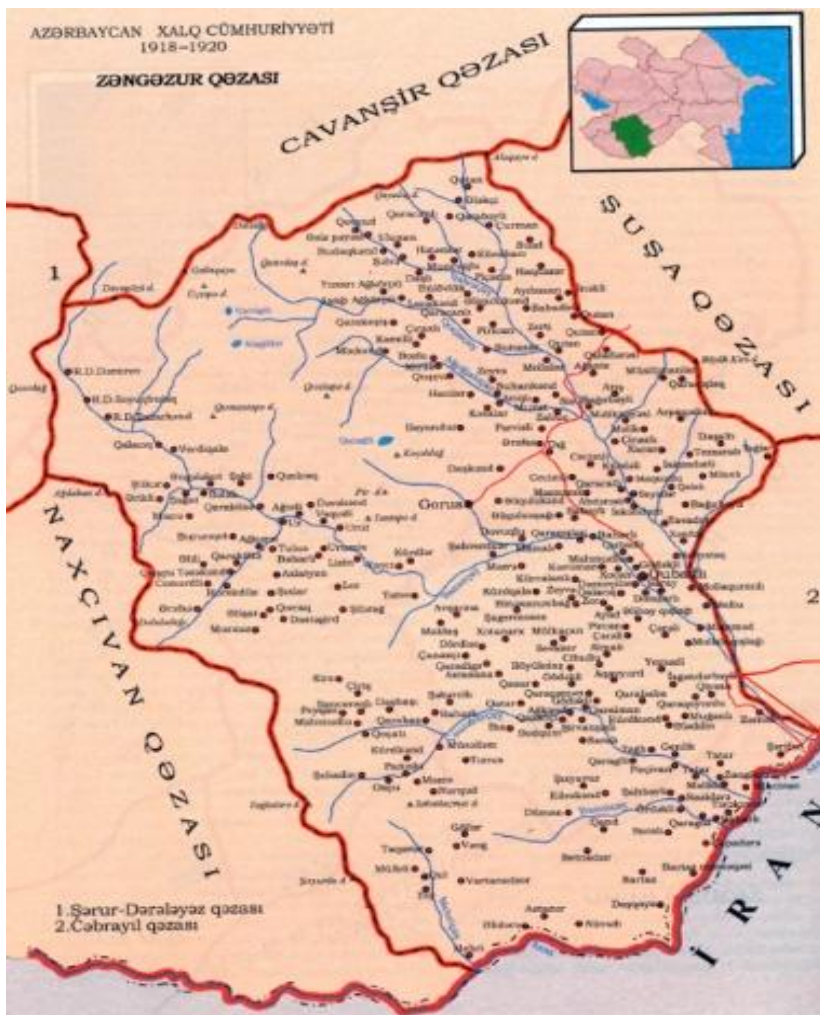
SSRİ-nin atlası (1928-ci il), SSRİ MİK-nin nəşri;
[https://az.wiktionary.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Sovet_Sosialist_Respublikas%C4%B1#/media/File:TSFSR_\(1928\).png](https://az.wiktionary.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_Sovet_Sosialist_Respublikas%C4%B1#/media/File:TSFSR_(1928).png)

Mənbə:

Xəritə Rusiyanın Qafqaz Cənub-Şərqi tərəfindən Tiflisdə
çap olunub (1918-1920-ci illər)

<https://az.wikipedia.org/wiki/Z%C9%99ng%C9%99zur>;
[https://az.wikipedia.org/wiki/Z%C9%99ng%C9%99zur#/media/
File:ADR-x%C9%99rit%C9%99.JPG](https://az.wikipedia.org/wiki/Z%C9%99ng%C9%99zur#/media/File:ADR-x%C9%99rit%C9%99.JPG)

Mənbə:

<http://axc.preslib.az/az/maps>

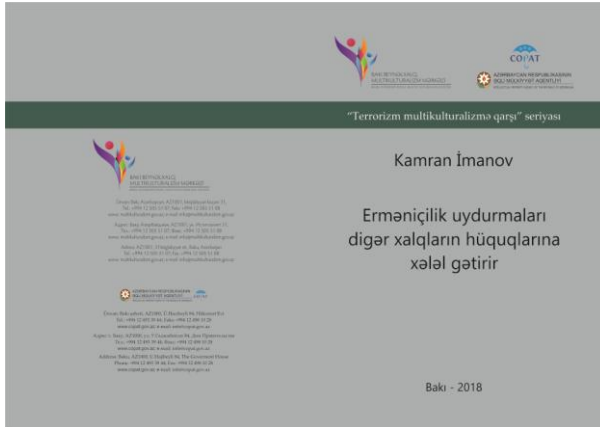
4. Tarixi uydurmalar davam edir

Çıxışının son hissəsində müasir erməni tarixşünaslığının öncə qeyd etdiyimiz tarixi yalanlarına və saxtalaşdırma addımlarına nəzəri dəstək göstərərək, Qafqazda hay-erməni avtoxtonluğu ilə bağlı müasir erməni tarixçilərinin yeni əsərləri ilə tanış olaq. Bunun üçün «daha nümunəvi» olan erməni alimi S.Quroklyanın yazısına diqqət yetirək (С.Ю.Гуроклян «Проблема происхождения армянского народа на современном этапе (1991-2012 гг.)», Журнал «Гуманитарные и социальные науки», №6, 2013).

Müəllifin əsərinin ana xətti erməni etnosunun Cənubi Qafqazda qədim dövrlərdən mövcudluğunun isbatına və Urartu dövlətinin hay-erməni köklərindən bəhrələnməsinə həsr olunur və bu səbəbdən hay-ermənilərin həmin ərazilərə gəlmə olduğuna tərəfdar çıxan alimlərin tənqidinə və «hürri sivilizasiyasının mahiyyətə erməni-yəhudi olan, onu təmsil edən Aratta (Ararat) adlı (digər adları: Haysa, Nairi, Biayna, Urartu, Hayk,...)» dövlətinə münasibətdə bu mahiyyətlə qarşı çıxmasına yönəldilir [bax: “Хурритская арамео-иудео-христианская традиция как основа возрождения армяно-еврейского (хурритского) суперэтнуса и государства в XXI веке”].

Aramey-yəhudi-xristian ənənəsi ilə bağlı K.İmanovun «Erməniçilik digər xalqların hüquqlarına xələl gətirir» (Bakı, MHA, 2016-cı il) kitabında araşdırılan N.Mkrtyçyanın «Семитский языки и армянский» (Yerevan, 2005) və A.Ustyanyın «Политическая философия арревизма» (M., 2007) əsərləri də bu sıraya daxildir.

S.Quroklyanın qeyd etdiyimiz erməni müəlliflərinin əsərlərinin tənqidi ilə yanaşı, yüksək səviyyəyə qaldırdığı erməni alimi L.A.Barseqyanın əsərləridir (Л.А.Барсегян «Вопросы происхождения и формирования армянского народа в историографии», Ер., 1996 (на арм. яз.)) və bunun başlıca səbəbi əsərinə yüksək qiymət verilən müəllifin hay-ermənilərin Erməni yaylağında yaranması və avtoxton mənşəli olmasıdır.

Fikir verək, Barseqyan hay-ermənilərin etnogenezini necə təsəvvür edir:

Birinci mərhələ – insanın formalaşması və Erməni yaylağında insan cəmiyyətinin əmələ gəlməsi (e.ə. 1000000-5000-ci illər);

İkinci mərhələ (e.ə. 800000-12000-ci illər) – paleolit, mezolit və neolit dövrlərində Erməni yaylağında insan

fəaliyyətinin və e.ə. V-II əsrlərdə qəbilə birləşmələrinin, ərazi-iqtisadi ortaqlığın yaranmasının başlanğıcı;

Üçüncü mərhələ (e.ə. XII-IX əsrlər) – Erməni yaylağına hind-avropalılardan üçüncü dalğasının gəlməsi ilə protoerməni və yerli hürri-urartu qəbilələrinin assimilyasiyası;

Dördüncü mərhələ – vahid erməni dövlətinin yaranması dövrü (e.ə. VI-II ə.) və bununla erməni xalqının mü-rəkkəb formalaşma prosesinin tamamlanması.

S.Quroklyan tərəfindən ucaldılan digər müəllif A.E.Ter-Sarkisyan tsdır. Bu müəllifin «История и культура армянского народа с древнейших времен до начала XIX в.» (M., 2005) əsərinin Quroklyan tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsi ilk növbədə hay-ermənilərin Erməni yaylağına gəlmə deyil, avtoxton olması ilə bağlıdır, üstəlik erməni xalqının formalaşması e.ə. IV-III minilliklərə aid edilərək, "hind-avropa

ulu dilindən erməni dialektik ortaqlığın ayrılması..., hansı ki, Erməni yaylağında qədim dövrlərdən yaşayan müxtəlif etnik birliklərin yaxınlaşması və birləşməsinin nəticəsi kimi çıxış etmişdir". Burada qeyd olunan etnik ortaqlığın altında protoerməni dilinin daşıyıcıları – hayaslar, hürrilər, luvilər nəzərdə tutulur və bu qəbilələr, müəllifin fikrincə, müxtəlif mənbələrdə müxtəlif cür adlandırılmışdı (assiriyalı – muşklar və urumələr, yunanlar – arimlər, sonradan isə armenlər).

Erməni etnosunun formalaşdırılmasında müəllif 2 mərkəzi – qəbilə (tayfa) ittifaqlarını qeyd edir: birincisi, Erməni yaylağının cənub-qərbində yerləşən Arme-Şubriyanı

(e.ə. XII-VII ə.), ikinci isə şimal-qərbdə yerləşən Hayasa-Azzini (II minilliyin ortaları). Müəllif yazır ki, bu səbəbdən Hayasa-Azzi və burada yaşayan xalqlara uyğun olaraq ermənilər hay, ölkələri isə Hayastan adlandırılır. Arme-Şubriyada isə, əsasən B.B.Piotrovskinin fikrini təkrarlayaraq, burada yaşayan hind-avropalı protoerməni qəbilələr-dən «ermənilər» termini əmələ gəlmişdir (assiriyalı mənbələrdə ölkə və xalq Urume adlandırılmışdı: urartular – «urme», assiriyalılar – «orme / arme»).

Bu cür yanaşma yalnız düzgün seçilmiş və həqiqətə uyğun olan yanaşma kimi göstərilərək, başqa mövqedən çıxış edən mü-təxəssislərin və xüsusən tanınmış xarici alimlərin yazdıqları tənqid atəşinə tutulur. İlk növbədə tanınmış rusiyalı alim V.A.Şnirelman və onun «Войны памяти: мифы, идентичность и политика в Закавказье» (М., 2003) əsərini göstərmək olar. Quroklyan V.A.Şnirelmanın yazdıqlarının məqsədini aşağıdakı kimi təqdim edir: «[Şni-

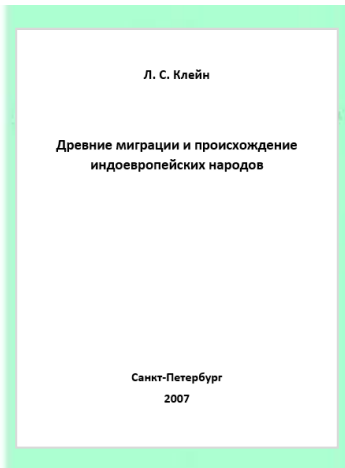
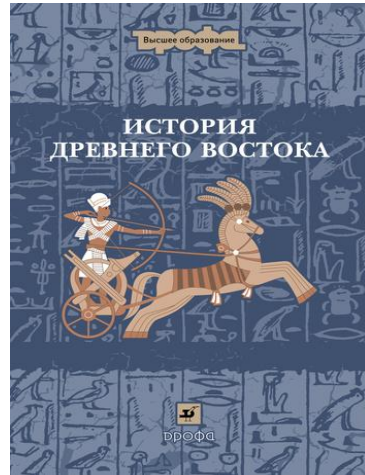

relman]ın başlıca məqsədi – erməni xalqının avtoxton yaranma mənşəyinə aid olan nəzəriyyələrin qeyri-məqbulluğunu göstərməklə, nəticə etibarilə ictimaiyyəti, o cümlədən elmi ictimaiyyəti ermənilərin Dağlıq Qarabağa olan ərazi iddialarının əsassız olmasını göstərməkdir».

Üstəlik, Quroklyan tanınmış alim İ.Dyakonovun erməni xalqının etnogenezinə aid konsepsiyasını da şübhə altına alır.

Ən çox tənqid atəşi Qədim Şərqi tarixinə həsr olunmuş dərslik müəlliflərinin payına düşür («История Древнего Востока», учебник для вузов, авт. коллектив: М.Д.Бухарин, И.А.Ладынин, Б.С.Ляпунтин, А.А.Немировский, М., 2009).

Ermənilərə aid və bir çox digər hissələr Rusiyada tanınmış tarixçi A.A.Nemirovski tərəfindən yazılmışdır və erməni tarixçisinin qəzəbinin əsas səbəbi – burada ermənilərin əcdadlarının e.ə. XII əsrdə Balkan yarımadasından gəlməsidir. Maraqlıdır ki, bu fikri yaxın keçmişdə ən tanınmış erməni tarixçiləri də qəbul etmişdilər.

Bununla yanaşı, Quroklyan rusiyalı alim L.S.Kleynin tarixdəki miqrasiyalara aid olan tədqiqatlarını da tənqid edir (Л.С.Клейн «Древние миграции и происхождение индоевропейских народов», Санкт-Петербург, 2007). Bunun səbəbi isə L.S. Kleynin Şnirelmanla razılaşaraq, ermənilərə aid qeyd etdiyi aşağıdakı fikirləridir: «avtoxtonluq nəzəriyyəsi «ultra-

vətənpərvər» səslənərək, yalnız populist siyasətçilər sırasında yayılır».

Sual doğurur: nə üçün Şnirelman, Nemirovski, Kleyn və s. tanınmış rusiyalı alimlərinin yazdıqları müasir erməni müəlliflərinin bu növ tənqid atəşinə tutulur? Cavabı tamamilə aydındır: bu alimlərin elmi əsərlərində **tam dəqiq və ədalətli olaraq göstərilir ki, erməni istorioqrafiyasının inkişafının əsas tendensiyaları və erməni müəlliflərinin erməni xalqının etnogenezinə aid tədqiqatları Ermənistanda və ümumiyyətlə dünyada siyasi vəziyyətin dəyişməsi ilə bağlıdır. Bir sözlə, müasir erməni tarixçilərinin erməni tarixşünaslıq elmini təqdim edən əsərləri öz kökündə konyunktur xarakter daşıyır.**

Odur ki, müasir əsərlərində erməni tarixçiləri çalışırlar ki, Cənubi Qafqazda, ən azı Kiçik Asiyada ermənilərin avtoxtonluq konsepsiyası ön plandakı konsepsiya kimi təqdim edilsin. Buna cavab olaraq, tanınmış alim, professor L.S.Kleynin sözlərinə istinad edirəm: «... **erməni elmində ermənilərin Zaqafqaziyada öncədən yaşadıklarını isbat etmək tendensiyası çox güclüdür: yəni onlar heç bir yerdən gəlməmiş, miqrasiyaları isə yalnız Kiçik Asiya daxilində olmuşdur... Onlar [ermənilər] Kiçik Asiyada və ya Zaqafqaziyada öz ata yurdunun olması konsepsiyasını böyük həvəslə qarşılayırlar, çünki belə olduğu halda ermənilərin kökünü başqa heç bir yerdən çıxartmağa da dəyməz, bunlar öncəki vətənlərində yaşamaqdadırlar**».

Bu qədər. Və hesab edirik ki, əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

5. Yekun

Dövlət başçımızın Dünya azərbaycanlılarının III qurultayındakı nitqində söylədiyi kimi: «...nəinki Dağlıq Qarabağ, bugünkü Ermənistan tarixi Azərbaycan torpaqlarında formalaşıbdır. İrəvan xanlığı, Zəngəzur mahalı bizim tarixi ərazimizdir. Xəritəyə baxsaq görərik ki, vaxtilə Zəngəzuru Azərbaycandan ayırıb Ermənistana vermək nəticəsində böyük türk dünyası coğrafi cəhətdən parçalandı...».

Bəli bu həqiqətən belədir və yuxarıda söhbət açdığımız torpaqlar təbii olaraq Azərbaycanın tarixi və bugünkü torpaqlarıdır, ilk növbədə Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisi, bəlli səbəblərə görə itirilmiş tarixi İrəvan, Qərbi Azərbaycan ərazisi, hansında ki, bugünkü erməni dövlətçiliyi təsis olunmuş, addım-addım Ermənistan özününküləşdirilmiş və Sovet dövründə ona «bəxşiş» edilən Zəngəzurun qərb hissəsi (Yuxarı Zəngəzur), Göyçə, Dərələyəz mahalları və Dilican əraziləri və nəhayət, Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində işğal olunmuş şərq Zəngəzurun (Laçın, Qubadlı, Kəlbəcər) və Qarabağ əraziləri.

Tarixə nəzər salsaq, maraqlı bir fakt ilə rastlaşırıq: tarixi Sisakana və Sakasenaya olan hay-erməni iddiaları və burada avtoxtonluq konsepsiyasına uyğun olaraq uydurmaları məkrli plan çərçivəsində illər boyu həyata keçirilib. Buradakı xalqımızın tarixi abidələri və qeyri-maddi mədəni irsi oğurlanıb və ya məhv edilib, əcdadlarımızın izini daşıyan yüzlərlə toponimlər dəyişdirilib.

Nəticədə Azərbaycanın ərazisi kiçildilib – Azərbaycan Respublikasının vahid quru ərazisi parçalanıb və Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazidən ayrılmış olub, keçmişdə Türkiyədən qurudan keçən yol itirilib və əksinə, Ermənistan İranla bilavasitə sərhəd əldə etmiş olub.

Tam əminliklə qeyd edirəm ki, işğal olunmuş Qarabağ və Zəngəzur torpaqları qaytarılacaq və bunun üçün Azərbaycan dövlətinin hüquqi, tarixi və etimoloji-lingvistik əsasları mövcuddur. Ən vacibi isə dövlət başçımızın torpaqlarımızın qaytarılmasına yönəldilən iradəsi və xalqımızın tükənməz əzm və qətiyyətidir.

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyində
hazırlanmışdır.